T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GÖRSEL KÜLTÜR ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

TEZ KONUSU:

Prizren Şehrinde Eski Kültürel Yapılar ve Görsel Kimlikleri

"Ancient Cultural Structures and Their Visual Identities in the City of Prizren"

HAZIRLAYAN:

Leutrim Shpejti

1198247142

DANIŞMAN:

Doç. Dr. Abdurrahman Deveci

EDİRNE, 2022

Özet

Kosova Cumhuriyeti'nin tarihi ve kültürel açısından en önemli şehirlerinden biri olan **Prizren**, içerisinde Arnavut, Türk, Boşnak, az sayıda Sırp ve diğer ulusları barındırmaktadır. Çok uluslu yapısından dolayı Prizren şehri kayda değer bir önem taşımaktadır.

Prizren kenti, Prizren ovasının güneyinde uzanan Şar Dağları'nın kuzey bölümünde Tsilen Dağlarının yamaçlarında konumlanmış ve kenti ikiye bölen Bistriça (Akdere) deresinin iki yakasına kurulan bir kenttir.

Konu seçim sürecinde, Prizren şehri'nin eski kültürel yapıları ile ilgili çok az sayıda çalışma olmasını göz önünde bulundurarak, kentin tarihi yapılarını ele alarak bu eserleri gelecek nesillere aktarmak, akademik ve bilimsel çalışmalara bir nebze katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Camii, Kilise, Köprüler, Tekkeler, Çeşmeler, Hamam, Kale ve çok sayıda eski evler bulunduğundan, detaylı bir çalışma yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Prizren, Cami, Osmanlı, Kilise.

Abstract

Prizren, one of the most important cities of the Republic of Kosovo in terms of history and culture, is home to Albanians, Turks, Bosnians, a small number of Serbs and other nationalities. Due to its multinational nature, the city of Prizren has a significant importance.

The city of Prizren is a city located on the slopes of the Tsilen Mountains in the northern part of the Shar Mountains extending to the south of the Prizren plain and established on both sides of the Bistriça (Akdere) creek that divides the city into two.

In the subject selection process, considering that there are very few studies on the old cultural structures of the city of Prizren, it is aimed to transfer these works to future generations by considering the historical structures of the city and to contribute to academic and scientific studies to some extent.

Since there are Mosque, Church, Bridges, Lodges, Fountains, Turkish Bath, Castle and many old houses, a detailed study will be done.

Key words: Prizren, Mosque, Ottoman, Church.

Ön Söz

Kültürel Miras ülke insanımız ve dünyamız için önemlidir. Bir yandan tarih ve kültür eserlerinin korunması ve geliştirmesi, öteki yandan mensup oldukları toplulukların kendi kültürlerine ulaşması ve ulusal kişilik olarak yaşatması ayrı ehemmiyet taşımaktadır.

Bu topraklarda asırlarca inşa edilmiş, yaratılmış ve hizmet etmiş tarih ve kültür mirası buranın insanın yapıcı, barışçı, dostçu ve hayırsever kimliğinin belgesidir. Bu kültür mirasının korunması, zenginleşmesi, yeni nesillerin de bu özelliklere sahip olmasına hizmettir. Çünkü tarih ve kültür mirasa sahip olmayan veya sahip olduğu kültür mirasını koruyup yarınlara taşıyamayan milletler kimliklerini yaşatamamışlardır. Göz nuru ile zekâsı ile el becerisi olarak meydana gelen ve yıllarca, asırlarca insanlığa hizmet eden eserler paha biçilmez hazineyi oluşturur.

Zengin tarih ve kültür mirası sayesiyle Prizren, Kosova'da hatta daha geniş coğrafyada mimari özellikleriyle ender bir şehir olarak sayılmaktadır. Eserleri "Müze Kenti" olarak adlandırılmasına neden olmuştur. El birliği ile şehrin tarih ve kültür açısından ihtişamını yaşatmakta bu eserler üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların, inceleme ve araştırmaların da önemi büyüktür.
Kültür ve Tarih mirası olan eserler son birkaç sene içerisindede yok olma tehlikesi yaşadı, kimileri yıkıldı ve yakıldı tamir, onarım sebebi öne sürülerek değerini kaybetti. Devlet koruması altında bulunan eserler bile ihtişamlarını kaybetti. Bilinçli onarılanlar varlıklarını ve kültür, sanat, meraklıların dikkatlerini çekmeye sürdürüyorlar.

Tez çalışması süresince bana yardım eden ve desteklerini esirgemeyen annem, babam, kardeşim ve eşim başta olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim. Ayrıca Prof. Dr. Engin Beksaç'a, bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Abdurrahman Deveci'e de teşekkürlerimi sunarım.

Edirne 2022

Leutrim Shpejti

İçindekiler

Özet 2
Abstract 3
Ön Söz 4
İçindekiler 5
Şekiller Listesi 8
Kısaltmalar Listesi 11
Giriş 12
I. BÖLÜM 13
1. Prizren Şehri'nin Tarihi 13
1.1. Tarihsel Süreç İçinde Bölgede Yaşamış Medeniyetler 14
1.2. Osmanlı Dönemi 15
1.3. Yugoslavya Dönemi 16
1.4. Balkan Savaşı Döneminde Prizren 17
1.5. Kosova Savaşı Döneminde Prizren 17
II. BÖLÜM 19
Prizren Şehri'nin Dini Yapıları ve Görsel Kimlikleri 19
1. Camiler 19
1.1. Namazgah (Kırık Cami) 20
1.2. Suzi Camii 25
1.3. Arasta Camii 29
1.4. Kukli Bey Camii (Saraçhane) 32
1.5. İlyaz Kuka Camii 35
1.6. Müderris Ali Efendi Camii 40
1.7. Maksud Paşa Camii (Maraş) 45
1.8. Mehmed Paşa Camii (Bayrakli) 49
1.9. Katip Sinan Camii (Levişah) 55
1.10. Sinan Paşa Camii 59
1.11. Terzi Memiş Camii 66
1.12. Tercüman İskender Bey Camii (Dragoman) 71
1.13. Çuhaci Mahmut Camii (Markılıç) 75

1.14. Emin Paşa Camii 79
2. Kiliseler 82
2.1. Cuma Camii (Aziz Prenda Kilisesi) 82
2.2. Aziz Nikolaos Kilisesi – Tutiqëve 87
2.3. Aziz George (Runoviqit) Kilises 89
2.4. Aziz Spas Kilisesi 91
2.5. Aziz George Kilisesi (Sinadol) 94
3. Tekkeler 95
3.1. Musa Kutub Efendi Tekkesi (Sinani) 95
3.2. Kaderi – Zincirli Tekkesi (Kurila) 96
3.3. Halveti Tekkesi 98
3.4. Sinani (Terzimahale Şeyh Gani) Tekkesi 100
3.5. Sadi Acize Baba Tekkesi 101
3.6. Kaderi Seyid Ali Baba - Rezaki Dergâhı 102
III. BÖLÜM 104
Prizren Şehri'nin Tarihi Yapıları 104
1. Prizren Şehri'nin tarihi yapıları ve Görsel Kimlikleri 104
1.1. Prizren Hamamları 104
1.1.1. Ahmed Şemsuddin Bey Çifte Hamamı 104
1.1.2. Gazi Mehmed Paşa Hamamı 106
1.2. Prizren Kalesi 109
1.3. Prizren Köprüleri 111
1.3.1. Ali Bey Köprüsü (Taş Köprü) 111
1.3.2. Suzi Köprüsü 112
1.3.3. Arasta Köprüsü 113
1.4. Prizren Çeşmeleri 115
1.4.1. Sinan Paşa Çeşmesi 115
1.4.2. Şadırvan Çeşmesi 116
1.4.3. Altı (Topoklu) Çeşme, ... 117
1.4.4. Aya Pantelemon Çeşmesi 118
1.4.5. Belediye Çeşmesi 119
1.4.6. Binbaşı Çeşmesi 120

1.5.1. Arnavut Prizren Birliği Kompleksi (Kompleksi Monumental i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit) 124

Sonuç 128

Kaynakça 129

Şekiller Listesi

Şekil 1. Kosova Haritası, Kırmızı olan bölge ise Prizren. 13
Şekil 2. Sırp askerleri Osmanlı mezarları üzerinde fotoğraf çektirirken 20
Şekil 3. Namazgahın temelleri 21
Şekil 4. Namazgah'ın son hali (Leutrim Shpejti) 22
Şekil 5. Namazgah'ın son hali (Leutrim Shpejti) 24
Şekil 6. Suzi Camii ve Lumbardhi nehri üzerinde Suzi Köprüsü (Leutrim Shpejti 19.03.2021) 27
Şekil 7. Suzi Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 28
Şekil 8. Suzi Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 28
Şekil 9. Arasta Camii'nin Minaresi (Leutrim Shpejti) 30
Şekil 10. Minarede Bulunan 6 Köşeli Yıldız (Leutrim Shpejti) 31
Şekil 11. Kukli Bey Camii'nin bir görüntü (Leutrim Shpejti) 33
Şekil 12. Kukli Bey Camii'nin içinden bir görüntü (Leutrim Shpejti) 34
Şekil 13. Kukli Bey Camii'nin içinden bir görüntü (Leutrim Shpejti) 34
Şekil 14. İlyaz Kuka Camii Dış Görünüşü (Leutrim Shpejti 24.05.2021) 37
Şekil 15. İlyaz Kuka Camii Son Cemaat Yeri (Leutrim Shpejti 24.05.2021) 38
Şekil 16. İlyaz Kuka Camii Mihrabı ve Mimberi (Leutrim Shpejti 24.05.2021) 39
Şekil 17. Camii'nin Sokaktan bir görüntüsü (Leutrim Shpejti) 41
Şekil 18. Müderris Ali Efendi Camii'nin bahçesinden bir görüntü (Leutrim Shpejti) 42
Şekil 19. Camii'nin bahçesinde bulunan Müderris Ali Efendi Mezarı (Leutrim Shpejti) 43
Şekil 20. Müderris Ali Efendi Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti24.05.2021) 44
Şekil 21. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin Diş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 46
Şekil 22. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 47
Şekil 23. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 48
Şekil 24. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin Giriş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 48
Şekil 25. Prizren Birliği avlusundan Gazi Mehmed Paşa Camii 50
Şekil 26. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin avlusundan bir görüntü 51
Şekil 27. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin avlusundan bir görüntü 52
Şekil 28. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti) 54
Şekil 29. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti) 54
Şekil 30. Katip Sinan Camii'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 56
Şekil 31. Katip Sinan Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 57
Şekil 32. Katip Sinan Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 58
Şekil 33. Katip Sinan Camii'nin Kubbesi (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 58
Şekil 34. Sinan Paşa Camii'nin Arka Bahçesinden bir görünüm. (Leutrim Shpejti) 60
Şekil 35. Sinan Paşa Camii'nin içinden bir Görüntü (Leutrim Shpejti) 61
Şekil 36. Sinan Paşa Camii'nin içinden bir Görüntü (Leutrim Shpejti) 62
Şekil 37. Sinan Paşa Camii'nin içinde bulunan bazı mermer Sütun'lar (Leutrim Shpejti) 63
Şekil 38. Sinan Paşa Camii'nin içinden bir Görüntü (Leutrim Shpejti) 64
Şekil 39. Sinan Paşa Camii'nin Kubbesi nın bir Görünümü (Leutrim Shpejti) 65
Şekil 40. Terzi Memiş Camii'nin Diş Görğüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 68
Şekil 41. Terzi Memiş Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 69

Şekil 42. Terzi Memiş Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 69
Şekil 43. Terzi Memiş Camii'nin Diş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 70
Şekil 44. Tercüman İskender Bey Camii'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 73
Şekil 45. Tercüman İskender Bey Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 74
Şekil 46. Tercüman İskender Bey Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 74
Şekil 47. Çuhaci Mahmut Camiisinde bulunan Kitabe (Leutrim Shpejti) 75
Şekil 48. Çuhaci Mahmud Camii'nin Dış Görüntüsü 77
Şekil 49. Çuhaci Mahmud Camii'nin İç Görüntüsü 78
Şekil 50. Emin Paşa Camii'nin dışardan bir görüntüsü (Leutrim Shpejti) 80
Şekil 51. Camii'nin iç görüntüsü (Leutrim Shpejti) 81
Şekil 52. Camii'nin iç görüntüsü (Leutrim Shpejti) 81
Şekil 53. Aziz Cuma Kilisesi Prizren (Kosova) 83
Şekil 54. Bizans Dönemi (S. Nenadovic) 83
Şekil 55. XIV yüzyıl yeniden inşası (S.Nenadovic) 83
Şekil 56. Roma ve Bizans dönemi parçaları 84
Şekil 57. Kosova'daki ilk Hristiyan Kiliseleri: Vërmica, Ulpiana, Aziz Archaengels manastırı, Lypjan 84
Şekil 58. Bizans dönemi bazilikası yer altı duvarları (S. Nenadović) 84
Şekil 59. On dördüncü yüzyılın rekonstrüksiyonu (1-18 kazılan alan) (Nenadoviç, 1963) 85
Şekil 60. Bizans dönemi ve on dördüncü yüzyıl freskleri (Nenadoviç, 1963) 85
Şekil 61. Camii'e dönüşmüş hali (1910) 86
Şekil 62. . ilk satır İran'ın Büyük Klisak Şairi Hafiz'den Farsça bir beyttir:: 86
Şekil 63. Aziz Nikolaos Kilisesi'nin görüntüsü (Leutrim Shpejti 19.03.2021) 88
Şekil 64. Aziz George (Runoviqit) Kilises dış görüntüsü (Leutrim Shpejti 24.05.2021) 89
Şekil 65. Aziz George (Runoviqit) Kilises İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 24.05.2021) 90
Şekil 66. Aziz Spas Kilisenin Kaleden Görünümü (Leutrim Shpejti 25.04.2021) 91
Şekil 67. Aziz Spas Kilisenin Dış Duvarı (Leutrim Shpejti 25.04.2021) 92
Şekil 68. Aziz Spas Kilisenin iç görüntüsü 93
Şekil 69. Aziz George Kilisesi dış görüntüsü (Leutrim Shpejti 24.05.2021) 94
Şekil 70. Musa Kutub Efendi Tekkesi'nin Güröüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 95
Şekil 71. Kaderi – Zincirli Tekkesi'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 28.05.2021) 96
Şekil 72. Kaderi – Zincirli Tekkesi'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 28.05.2021) 97
Şekil 73. Halveti Tekkesinin Şadırvanı (Leutrim Shpejti 24.05.2021) 98
Şekil 74. Halveti Tekkesinin Zikir alanı 99
Şekil 75. Sinani Şeyh Gani Tekkesi'nin Diş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 100
Şekil 76. Sadi Tekkesi'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021) 101
Şekil 77. Kaderi (Seyid Ali Baba)-Rezaki Dergâhı'nın Giriş Kısmı (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 102
Şekil 78. Kaderi (Seyid Ali Baba)-Rezaki Dergâhı'nın Arka Kısmı (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 103
Şekil 79. Ahmed Şemsuddin Bey Çifte Hamamın Dış Görüntüsü ve Sahat Kule (Leutrim Shpejti 19.03.2021) 105
Şekil 80. Gazi Mehmed Paşa Hamamı ve arkasında Emin Paşa Camii Minaresi (Leutrim Shpejti) 106
Şekil 81. Gazi Mehmed Paşa Hamamın iç görüntüsü 107
Şekil 82. Gazi Mehmed Paşa Hamamın iç görüntüsü (Leutrim Shpejti 15.05.2021) 108
Şekil 83. Kalenin Bir Görünümü 110
Şekil 84. Kalen'nin Surları 110

Şekil 85. Taş Köprüsü Son hali (Leutrim Shpejti 18.03.2021) 111
Şekil 86. Suzi Köprüsü ve Suzi Camii (Leutrim Shpejti 19.03.2021) 112
Şekil 87. 1875'te çekilen bir fotoğraf, Kapalı Arasta köprüsü ve Taş köprü (Haskuka, 1991, s. 13) 113
Şekil 88. Arasta Köprüsü Son Hali (Leutrim Shpejti 18.03.2021) 114
Şekil 89. Sinan Paşa Çeşmesi (Leutrim Shpejti) 115
Şekil 90. Şadırvan Çeşmesi (Leutrim Shpejti 18.03.2021) 116
Şekil 91. Altı Çeşme (Leutrim Shpejti 05.05.2021) 117
Şekil 92. Aya Pantelemon Çeşmesi (Leutrim Shpejti 29.05.2021) 118
Şekil 93. Belediye Çeşmesi (Leutrim Shpejtı 05.05.2021) 119
Şekil 94. Binbaşı Çeşmesinin eski görüntüsü 120
Şekil 95. Binbaşi Çeşmesi son Görünümü (Leutrim Shpejti) 121
Şekil 96. Prizren Gani Tada Konağı (Leutrim Shpejti 14.11.2021) 123
Şekil 97. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın dış görünüşü ve Gazi Mehmet Paşa Camii (Leutrim Shpejti 14.11.2021) 125
Şekil 98. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın dış görünüşü ve Prizren Kalesi (Leutrim Shpejti 14.11.2021) 126
Şekil 99. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın iç görünüşü (Leutrim Shpejti 14.11.2021) 126
Şekil 100. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın iç görünüşü (Leutrim Shpejti 14.11.2021) 127

Kısaltmalar Listesi

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BIK : Bashkesia Islame e Kosoves (Kosova İslam Birliği)

Bkz : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

IHKL : Instituti i Hulumtimeve te Krimeve te Luftes (Savaş Suçları Araştırma Enstitüsü)

IKMMK : Instituti i Kosoves per Mbrojtjen e Monumenteve te Kultures (Kosova Kültür Anıtları Koruma Enstitüsü)

IRMMP : Instituti Rajonal i Mbrojtjes se Monumenteve ne Prizren (Prizren Anıtlar Koruma Bölge Enstitüsü

s. : Sayfa

Giriş

Kosova Cumhuriyeti'nin tarihi ve kültürel açısından en önemli şehirlerinden biri olan **Prizren**, içerisinde Arnavut, Türk, Boşnak, az sayıda Sırp ve diğer ulusları barındırmaktadır. Çok uluslu yapısından dolayı Prizren şehri kayda değer bir önem taşımaktadır.

Prizren kenti, Prizren ovasının güneyinde uzanan Şar Dağları'nın kuzey bölümünde Tsilen Dağlarının yamaçlarında konumlanmış ve kenti ikiye bölen Bistriça (Akdere) deresinin iki yakasına kurulan bir kenttir.

Konu seçim sürecinde, Prizren şehri'nin eski kültürel yapıları ile ilgili çok az sayıda çalışma olmasını göz önünde bulundurarak, kentin tarihi yapılarını ele alarak bu eserleri gelecek nesillere aktarmak, akademik ve bilimsel çalışmalara bir nebze katkı sağlamak amaçlanmıştır. Camii, Kilise, Köprüler, Tekkeler, Çeşmeler, Hamam, Kale ve çok sayıda eski evler bulunduğundan, detaylı bir çalışma yapılacaktır.

Zengin kültürel mirasa ve eski bir tarihe sahip olan Kosova'nın güzide şehri Prizren "Müze Kent" olarak adlandırılmaktadır. Nadide mimari yapıların varlığı bu şehirde bir çok çeşit bilimsel çalışmalar, araştırmalar ve incelemeler yapılmasının önemini artırmıştır. Ayrıca kültür ve tarih mirası olan bu eserler yıllar içerisinde yok olmaya, yıkılmaya ve bozulmaya yüz tutmuştur. Devlet korumasında dahi olan yapılar gösteriş ve ihtişamlarını kaybetmişlerdi.

Prizren Bölgesi'nin kültürel ve tarihi özellikleri, bölgede yaşamış medeniyetlerin izleri ve etkileşim içinde oldukları toplumların kültürel yapısı üzerine bir araştırma süreci yürütülecektir.

Konuyla ilgili olarak; alan araştırması kapsamında bölge ziyaretleri gerçekleştirilerek kaynak kişilerle görüşmeler sağlanacak, uygulamalar gözlemlenerek kayıt altına alınacak, ilgili kitaplar, araştırma konusuna ışık tutacak makaleler, döneme ait yerel ulusal gazeteler ve tez çalışmaları incelenecektir.

I. BÖLÜM

1. Prizren Şehri'nin Tarihi

Şekil 1. Kosova Haritası, Kırmızı olan bölge ise Prizren.

1.1. Tarihsel Süreç İçinde Bölgede Yaşamış Medeniyetler

Prizren, şüphesiz Kosova'nın en önemli yerleşim yerlerinden biridir. Bu tanınmış idari, kültürel, tarihi ve politik merkez için birçok eser yayınlayan çeşitli gezginlerin, tarihçilerin, coğrafyacıların ve bilim adamlarının merakını çeken bir geçmişe sahiptir. Prizren bölgesi antik çağlardan beri yerleşim görmektedir ve Neolitik, Eneolitik, Bronz, Demir, Antik Çağ ve ötesine ait kanıtlar ve arkeolojik anıtlar barındırmaktadır. Bu, birçok yerde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sırasında keşfedilen çok sayıda eserle kanıtlanmaktadır. Arkeolojik bulgular, Prizren'in Doğu Avrupa ve ötesindeki en eski şehirlerden biri olduğunu gösteriyor. (AHMETAJ, 2017, s. 32)

Arkeolojik bulgular, bu bölgenin MÖ 2. yüzyılda Theranda olarak bilindiği antik çağlardan beri iskan edildiğini ve bölgenin Dardanyalılar tarafından doldurulduğunu doğrulamaktadır. MÖ 5. yüzyılda Petrzên adı Procopius of Caesarea tarafından De aedificiis'te anılır (Kitap IV, Bölüm 4). Prizren'in adı (farklı şekillerde) çeşitli belge ve haritalarda bulunur, Ptolemy'nin Tablo V'inde (II. Yüzyıl) Tërmidava olarak adlandırılır, Amerikalı Eric Hamp'a göre Prizren'in adı Theranda (Theranda), Pri-zdrijana, Peneropolis, Pra-eserem, Pri-zna, Pri-zrenum, Pre -sarin, Pri-sareno, Pri-zirendi, Pre-zren, Pre-zdin, Pri-zdren, Pru-zrenin, Torzerm, Perserin e Pri-zrend, Pri-zerand, Pri-serand, Pri-zer-endi, Prizereni ve Prizreni. 9. yüzyılda önemli bir şehir merkeziydi ve 1019'da Prizren, Bizans İmparatorluğu'nun Piskoposluk ikametgahıydı. Roma İmparatorluğu'nun (395) Batı ve Doğu'da bölünmesiyle Prizren, Bizans egemenliğine girdi (13. yüzyıla kadar). 1189-90 yıllarında Prizren ilk kez Nemanjic (Nemanja) yönetimine girer. Konstantinopolis kuşatması sırasında, 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Bulgar imparatoru Kalloyan avantaj sağladı ve Prizren'i fethetti. 1230'dan itibaren Prizren yeniden Epire Despotu'nun yönetimi altındadır. 1282'de Nemanjics, Prizren'i yeniden yönetti ve bu sefer konumlarını güçlendirdiler. Prizren'de Osmanlı yönetimi 1455'te başladı (bazı tarihçiler 1459'u işaret ediyor). 10 Haziran 1878'de Prizren'de yapılan Arnavutluk kongresinde İljaz Paşa Dibra ile Arnavutluk Prizren Birliği kuruldu. Ymer Prizren liderliğindeki merkezi yönetim ve geçici hükümet Prizren'e yerleşti. (Buxhovi, 2021, s. 48) Sırbistan'ın 1941'e kadar işgalinden sonra, Prizren Sırbistan'ın yönetimi altındaydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında (1941-1944) Prizren, İtalyan işgali bağlamında Arnavutluk'un bir parçasıydı. 1944'ten 1999'a kadar Prizren Yugoslavya'nın bir parçasıydı. 12 Haziran 1999'da Prizren, KLA (Kosova Özgürlük Ordusu) ve NATO kuvvetleri tarafından kurtarıldı. (Karahoda, 2012, s. 11)

1.2. Osmanlı Dönemi

Balkanlar da eskiden olduğu gibi günümüze kadar Osmanlının mirası ve hatırasının canlılığını koruduğu şehirlerdir Saraybosna, Üsküp ve Prizren. Yapıların mimarisi ve sokak mekanlarının düzeni ile büyüleyici olan Pirzren şehri; Türk varlığının ve kültürel değerlerinin devamını sağlayan ve yaşatan önemli bir müze şehirdir.

İskenderiyeli coğrafyacı Klaudius Ptolomey (87-150) "Coğrafya" isimli eserinde 5. Haritada Thermidava (Prizren) ismini kullanarak yerini belirtmiştir. XIV yy. Alman hümanistlerinden Konrad Poytinger'in yayımladığı haritalar koleksiyonunda III. Yüzyılın ilk yarı döneminde çizilmiş haritada Theranda (Prizren) yerleşim yerinin ismi ve yeri belirtilmiştir. 558—560 yılları arasında Yustiniyan'ın yazdığı "De aedificis" (Yapılanma-inşaat) isimli eserinde onarılmış kaleler içinde Petrizen (Prizren) kalesinin de olduğunu belirtmiştir. Bu eserde kentin ismi Theranda yerine Petrizen olarak yazılmıştır.

VII. yy. Sonlarında VIII. yy. başlarında yaşamış olan İtalyan'ın Ravena kentinden meçhul müellifin "Cosmographia" eserinde dönemin meşhur olan 5300 yer ismi içinde Theranda'nın ismi da bulunuyor. 998-1018 senelerine göz atığımızda Prizren şehrinin Samuil Devletinin sınırlarına katıldığı; ayrıca 1019 yılında Bulgar başpapaz yerine Yunan başpapazı gelmiştir. Ayrıca bu yılda diğer bir önemli gelişme Prizren kentinin Bizans devletinin sınırlarının içerisine katılmasıdır. Diğer bir gelişme ise Bodin Bulgar çarı olarak 1073 yılında taç giyidi. Çar Duşan Prizren'i ülkenin payitahtı olarak duyurdu.

Prizren jeopolitik konumu yüzünden Çar Duşan'ın oğlu Çar Uros Nemany'nın 1362 yılına kadar payitahtı olmaya devam etti. Dubrovnik Cumhuriyeti ise 1332 yılında Prizren kentinde konsolosluğunu açtı. Ayrıca Prizren'in 1270 yılına kadar kendi parasına sahip olduğu bilinmektedir.

1372-1376 yıllarına baktığımızda Prizren o dönem Curac Balşiç'in yönetiminin altında olduğunu görüyoruz. Sırbistan; 1389 Kosova Meydan Savaşı sonrası Türk Devletinin egemenliğini kabul etmiş, vergi veren bağımlı devlet olarak; 1455 senesinde Prizren ve 1459 Semendere'nin tekrardan Türk ordusu tarafından fethedilmesi sonrasında sırp despot yönetimi kaldırıldı. 6 Kasım 1689 günü Prizren'e Avusturya-Macaristan ordusu girdi ve şehri yaktı yıktı. Ordunun komutanı General E.S. Pikolomini veba hastalığından 9 Kasım 1689 Prizren'de öldü.

1878 senesinde Prizren'de Arnavutların kabile reisleri ve ileri gelenleri toplandı ve Prizren ittifakı kuruldu. (Buxhovi, 2021, s. 246).

Bizans dönemine baktığımızda "Prizdriyan" olarak adlandırıldığını belgeler ışığında görüyoruz. Diğer yandan Çar Duşan ve Çar Uroş'un şehir yakınında saraylarının var olduğunu 21 Haziran 1455 tarihinde Fatih Sultan Mehmet'in önderliğinde olan Türk ordusunun şehri fethetiği ve on binlerce kişiyi buralara iskan etirildeklerini görüyoruz. 1455 senesinden 20 Ekim 1912 senesine kadar Türk egemenliği altında bulunmuştur. Normalde Sancak Beyliği merkezi olan kent 1868-1874 seneleri içinde vilayet merkezi oldu. XVII yüzyılında 12.000 haneliyi barındıran büyük bir şehir olduğunu ve günümüzde de tarihi ve kültürel mirasıyla (Camii, Hamam, Çeşme, Köprü, Tekke, Türbe, Kilise, Manastır vb), birçok önemli yapılara sahip olması inci dolu bir kutuya benzemektedir. Günümüze kadar ulaşan, korunan ve hizmet vermekte olan bu eserler, yazılı kaynaklarda ismi ve sayısı belirtilen eserlerin yarısı bile değildir. Malesef ki çoğu kültürel eserinin birçok kentsel planlama sebebiyle, yolların genişlemesi yada kent merkezinde otel, postane, banka veya pazar yeri kurulması için yada çevreye korku verdiği sebebi öne sürülerek yerlebir edilmiştir. Tarih ve kültürel eserlerinin tek tek ortadan kaybolmasına, yıkılmasına neden olan "Eskiyi yıkalım, yenisini yapalım" düşünce yapısından neden olmuştur. 1945-1962 seneleri içinde de eserlerimiz yok olma tehlikesi ile yüzleşmiştir. Kimileri ise tamir medeni öne sürülerek kıymetini kaybetti, diğer yapılar ise devlet koruması altında olmasına rağmen ihtişamlarını kaybetmiştir. Güzel ve bilinçli bir şekilde onarılanlar kültür ve sanat meraklılarının dikkatlerini çekmeye devam etmiştir.

1.3. Yugoslavya Dönemi

Yugoslavya Dönemine baktığımızda ise 1944 yılında Rus-Bulgar kuvvetleri, Alman kuvvetlerini Kosova'dan ihraç ettiğini görüyorüz, bu olaydan sonra yönetim Yugoslavya Komünist Hükümetinin kontrolüne geçmiştir. Prizren şehri 1946'da ise Kosova ve Metohija'nın bir parçası olarak kabul edildi ve Anayasa, Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti'nin kurucu devleti olan Sırbistan Halk Cumhuriyeti'de Kosova özerk bölgesi ve Metohija'yı tanımladı.

1974’te ise eyalet tekrardan Sosyalist Özerk Kosova Eyaleti olarak adlandırıldı ve Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti’nin parçası olarak kaldı. Ülkenin önceki statü durumu 1989’da resmi olarak 1990’da restore edildi. Sırp egemenliğinin yeniden kurulmasından sonra uzun yıllar boyunca Prizren ve batıdaki Deçan bölgesi Arnavut milliyetçiliğinin merkezleri olarak kaldı.

1.4. Balkan Savaşı Döneminde Prizren

Sırbistan Krallığı, Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine Avusturya-Macaristan güçleri ve ardından Bulgar güçleri tarafından işgal edildi. Prizren şehri ise 29 Kasım 1915 tarihinde, Bulgar ve Austurya-Macaristan kuvvetlerinin yönetiminde kaldı. Şehir nufusunun çoğunluğu etnik olarak Bulgar olduğu inancından dolayı nisan 1916 Austurya-Macaristan, Bulgaristan Krallığının şehri işgal etmesine izin verdi. Bu yüzden birçok Sırp vatandaşın mecburi Bulgarlaştırma süreci başladı. Sırp ve Bulgar’ın arasındaki rekabet nedeniyle ki buna Bulgar Ortodoks Kilisesi ile Sırp Ortodoks Kilisesi arasındaki uzun süren rekabet dahil olarak üzere, Kosova’nın Bulgar işgali altındaki bölgeler daha çok zarar görmesine neden oldu.

Üsküp Katolik Başpiskopos Lazër Mjeda'ya (o dönem Prizren’de sığınmaktaydı) anlatığına göre 1917 yılında yaklaşık 1000 kişi açlıktan ölmüştü. Ekim 1918'de Makedonya'nın Müttefik Kuvvetlere düşmesinin ardından Sırp Ordusu ve Fransız 11. sömürge tümen ve İtalyan 35. Tümeni, Avusturya-Macaristan ve Bulgar kuvvetlerini şehir dışına itti. 1918'in sonunda Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı kuruldu. Krallığın adı 1929'da Yugoslavya Krallığı olarak değiştirildi ve Prizren, Vardar Banovina'nın bir parçası oldu. (Malcom, 1998, s. 309)

1.5. Kosova Savaşı Döneminde Prizren

1989-99 Kosova Savaşı’da, Prizren belediyesi etrafındaki belediyelere göre savaştan daha az etkilenmiştir. Savaştan önceki nüfusun, Avrupa Güvenlik ve işbirliği tarafından belirlenen yaklaşık nüfus yüzde hesabı %78 Kosovalı Arnavut, %5 Sırp ve %17 diğer uluslardan oluştuğunu tahmin ediliyordu. Savaş sırasında Arnavut nüfusun çoğu zorla korkutularak yada tehdit edilerek şehirden uzaklaştırıldılar. Yaklaşık 27 ile 34 kişi öldürülen ve 100’den fazla ev yakılan Prizren’in

Tusuz mahalesi en çok zarara uğrayan mahalelerindendir. 1999 yılının Haziran ayında Arnavut nüfusununn çogu yurtlarına geri döndü, bununla beraber AGİT tahminine göre Sırpların %97'si, Romanların %60'ı Ekim ayına kadar Prizrenden ayrıldığı tahmin edilmektedir. Günümüzde ağırlıklı etnik grup olan Arnavutlar, diğer azınlıklar ise Türkler ve Boşnaklar'da hem şehirde hem de Gora, Sredska ve de Mamuşa gibi koy ve bölgelerde yaşamaktadır. Savaş süresince ve savaş sonrası, Prizren'de tarihi öneme sahip olan Arnavut anıtları, Prizren birliği binası gibi yapıların yıkılmasına rağmen diğer Kosova şehirlerine nazaran daha az zarar görmüştür. Bu yapılar savaştan sonra tekrar imşaa edilip Prizren Arnavut Birliği Müzesine dönüştürülmüştür. (BUCKO, 2014, s. 14)

17 Mart 2004'te Kosova'da başlayan isyanlar sırasında Prizren'de bulunan Sırp kültürel anıtlarından biri olan 1307 yılarından beri ayakta kalmış Aziz Prenda Kilisesi (Our Lady of Ljeviš Ortodoks Sırp kilisesi) zarar görmüştür. Bununla birlikte Prizren Kalesi yakınlarındaki Sırp mahaleleri yok edilip oradaki sırp nüfusu Prizren'den tahliye edildi. Aynı zamanda Sırbistan'ın Belgrad şehrinde İslami kültür mirası ve camiler tahrip edildi.

II. BÖLÜM

Prizren Şehri'nin Dini Yapıları ve Görsel Kimlikleri

1. Camiler

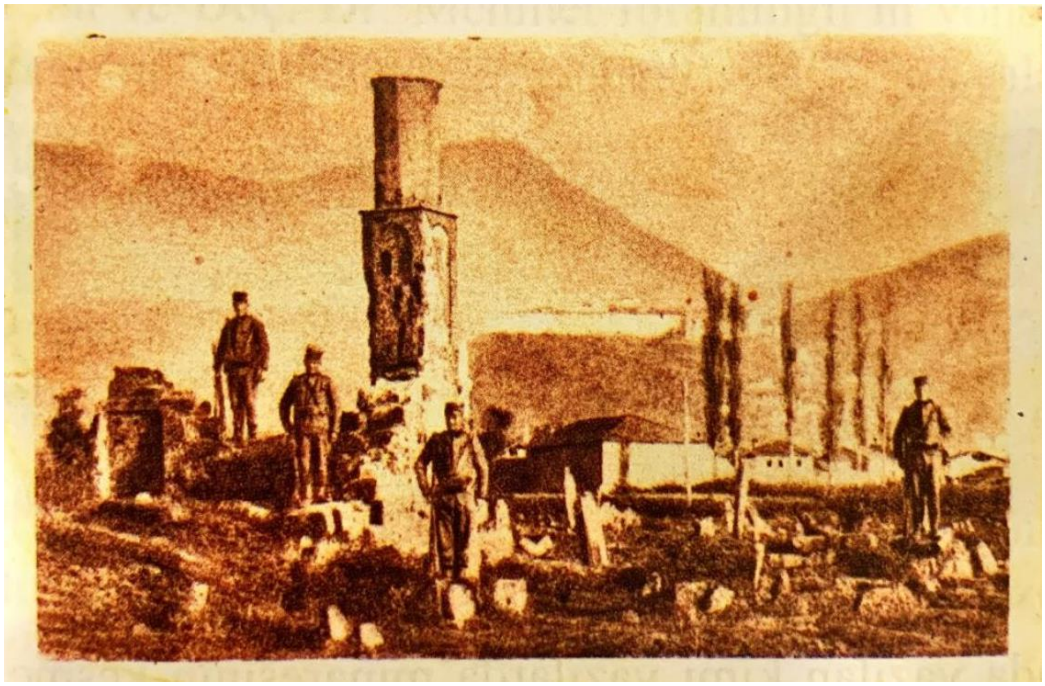
Prizren'i ziyaret etme şansı bulan seyyahların, Prizren semalarında tüm asaleti ile süzülen sivri minareli camilerden bahsetmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Bu nedendir ki Prizren Rumeli'nin İstanbulu olarak benzetilmiştir. Uzaklardan dahi tüm ihtişamlarıyla görünen camiler, tüm gezginlere bu şehrin kutsal bir yer olduğu izlenimini bırakmıştır. Günümüze kadar gelen bu tarih ve kültür eserleri; çok sayıda kerameti barındırdıklarına inanılmaktadır eserlerin manevi gücüne inananlar, çeşitli dertlere, huzursuzluklara ve rahatsızlıklara derman bulmak, şifaya kavuşma amacıyla bu eserleri ziyaret etmektedir. (Demirkol, 2019, s. 15) "Yakın zamana kadar bütün sokakların Arnavutça ve Sırpçanın yanında Türkçe isimler da taşımış olduğu Prizren, dünyada kalmış en büyüleyici Osmanlı yerleşimlerinden biri olarak görünmüştür hep bana" diyen İngiliz tarih doktoru Noel Malcolm, Prizren'e karşı duygularını belirtmeden edememiştir. (Malcom, 1999, s. 257).

1836 yılında Prizren'e seyahat gerçekleştiren Ami Bue'ye göre şehirde oniki büyük caminin varlığından, 1844 yılında Miller ve 1861 yılındaki ziyaretinde F.Yukiç'de büyük ve küçük kırkiki caminin varlığından bahsediyorlar. Günümüzde otuzüç caminin ismi ve bulunduğu yeri biliniyor olsa da ne yazıkki ayakta kalan sadece yirmiiki caminin binası ibadete açıktır.

Diğer yandan 1974 yılına baktığımızda Prizren ve Evkaf Kuyud-i Kadimesi'nde yaptığı gözlemlerin sonucunda, Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi, 42 cami isminin bulunduğu listeyi hazırlamıştır. Yukarıda bahsetiğimiz listede Müderris Ali Bey Camii ve Namazgahın isimleri bulunmamaktadır. Günümüzde Türk hükümdarlığının zamanından kalma ve halen hizmet vermekte olan ondokuz camii bulunmaktadır.

1.1.Namazgah (Kırık Cami)

Prizren'nin şehir merkezinde en eski Osmanlı eseri olma özelliğini taşıyan Namazgâh, yıkıma uğrayan kıble duvarının sol tarafında bulunan ve günümüze dek ayakta kalan dikili taş sebebiyle halk arasında "Kırık Cami" olarak adlandırılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in emri ile inşaa edilen bu önemli eser, 21 Haziran 1455 tarihinde inşasının bitirilmesi ve burada namazın kılınmasının ardından ordunun kente giriş yaptığı bilinmektedir. Namazgâh'ın inşaa edildiği yer o dönem Prizren kentinin dışında olup savaşın burada sürdüğünü etrafında bulunan şehitlik kanıtlamaktadır, şehitler can verdikleri yerde gömülmüşlerdir. 1912'de Balkan Savaşları ile Omanlı egemenliğinin Kosova'da son bulmasının ardından şehre giren Sırp ordusunun ilk iş olarak şehitlikte ve Namazgâh üzerinde fotoğraf çekildiklerini elimizde bulunan fotoğrafta görülmektedir. Günümüzde Namazgâh etrafında birçok kabrin bulunduğu ayrıca Tezgir Baba'nın da var olduğu küçük bir mezarlık bulunmaktadır. Bunun dışında Namazgâh çevresinde Gözcü Mahmut Efendi, Hoca Reis Efendi'nin de gömüldükleri bilinmektedir.

Şekil 2. Sırp askerleri Osmanlı mezarları üzerinde fotoğraf çektirirken

Şekil 3. Namazgahın temelleri

Osmanlılar'dan sonra yerine sağlık ocağı ve iş yeri yapıldı. 1990 yılında Namazgâh'ın varlığına dikkat çekmek ve eseri restore etmek amacıyla Prizren'de ki Müslümanlar ilk Bayram namazını burada kılmıştır. 28 Ağustos 2001 tarihinde Prizren Belediyesi, Prizren Tarihi Anıtları Koruma Enstitüsü ve NATO barış gücü bünyesinde görev yapan, eski ismiyle Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti Komutanlığı arasında imzalanan protokolle restorasyon çalışmaları başlayıp, 5 Nisan 2002 de tamamlanmıştır. Sondaj çalışmaları sırasında kesme taştan yapılmiş çatılı-kubbeli bir binayı taşıyabilecek sağlamlıkta olan bir temelin varlığı sozkonusudur.

Şekil 4. Namazgah'ın son hali (Leutrim Shpejti)

Namazgâhın duvarları 80cm genişliğide, temelde kulanılan kalıpların dış ölçuleri'ile 9,20 x 7,60 m'dir. Söz konusu bölge daha once yerden yüksekliği 1 metre olup, burada namaz ihya edilirmiş. Mihraba sahip olmayan camilerde normalde Cuma namazı ve Bayram namazı ihya edilmezdi. Fakat 1990 senesinde farklı olarak Ramazan Bayram Namazı çok kalabalık bir toplulukla burda kılınmıştır. Osmanlı zamanında namazgâh kurulum yerleri olarak, özellikle

camilerin olduğu ve şehir merkezlerinden uzak yerler tercih edilmiş. Prizrende'ki Namazgâhın ileri zamanda Cami olarak yapılması için kurulduğunu, temellerin yapılış şeklinden ve diğer ölçülerden anlamaktayız, bunu en güzel Prizren'de bulunan diğer camilerin ölçğlerinden görmekteyiz. Kırık Camii hakkında bildiğimiz üzere minarenin kesme taştan yapılma ve yerden yükseklığı 6,30 m. olduğu fakat zaman içinde minare taşlarının sökülüp alınarak yuksekliği 5,85 m'ye düşmüş olduğu bildirilmektedir. Namazgâhın minaresi olmadığından, bu taş kıble duvarının doğu köşesinde oluşturmak için Prizren camilerde gibi benzer biçimde mihrabın sağ tarafında minare için temel atılmıştır.

Kırık Camii onarım ve restorasyon sorumluluğunu üstlenen Kosova Türk Tabur Görev Komutanlığı, gerekli tüm yasal ve finansal harcamaları temin eden Yüzbaşı Hüseyin Özçelik, Prizren Belediyesi, Anıtlar Koruma Kanunu yöneticiler, T.C. Diyanet İşleri Kosova Koordinatörü, Prizren İslam Birliği Kurulu Başkanı ve heyeti, ve Prizren halkının katılım gösterdiği 13 Ekim 2001 Cuma günü; restorasyon işlemlerinin başlatılması merasimi düzenlenmiştir. Yüzbaşı Hüseyin Özçelik katılan misafirleri selamlayıp Namazâhın tarihinden, meydana getirilen hazırlıklardan, yapılacak olan işlerden bahsederek; Prizren şehrine yakışır tarihi, kültürel, mimari ve sanat bakımından bu denli önem arz eden bir eseri onarmaktan gurur duyduklarını dile getirdiler. Sonrasında Namazgâh (Kırık Camii) Prof. Dr. Hakkı Acun ve Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil'in liderliği altında arkeolojik kazılar gerçekleştirildi. Namazgâhı restore ve düzenleme işlerini Türkiye Cumhuriyeti'den "Doruk İnşaat" İşletme şirketi üstlenmiştir.

Yapılan kazı sonrası ortaya çıkan veri ve bilgiler ışığında ; 1407 yılında inşaa edilen Geliboğlu Azebler Namazgâh'ı ve 1439 yılında inşaa edilen Bursa Umur Bey Namazgâh'ı (Akmaydalı, 1994, s. 124), benzer biçimde iki namazgâhın da giriş kapıları, minber kapıları ve minber korkuluklarının olduğu görülmüştür. Diğer yandan Prizren şehrine 45 km. Uzakta olan Brodosan Köyü'nün yakınlarında bulunan Buzets Köyü mezarlığın'da benzer fakat daha küçük çaplı ve yıkık bir Namazgâh vardır, Prizren Namazgâhının tasarımı için ölçüt olmuştur. Daha önce yıkıllan Namazgâh'ta kullanılan taşları eriterek yerine yenileri konulmuştur. Namazgahın duvarlarının yapımında kullanılan sünger taşı diğer ismi ile Gözenekli Su Taşının temini için Prizren kentine 30 km. Uzaklıktaki Süreka'ya bağlı Semetişte köyü'nden temin edilmiştir, kayrak taşlarını ise yine Prizren kentine 25 Km. uzaklıktaki Malişevadan getirilmiştir. Taşlar arasına ince sıva

kullanılarak, sıva üzerine ve derz aralıklarına betonun dokusunun bozulmaması için; eski çürümüş Namazgâhın kendi taşlarını tokmakla ezip toz haline getirilerek sıvanın üzerine sürülmüştür. Namazgâhın bitimiyle birlikte; doğudan 4m. batıdan 5m. kuzeyden ise 15m. 'lik bir alanı kayrak taşlarıyla döşeyerek Namaz kılınacak alanı genişletirilip ayrıca etrafı büyük bir park alanına çevrilmiştir. Babalar Minare kaidesi ile uyumlu olsun diye parkın etrafı Babalı taş duvarla çevrilip nişlerle bezenilmiştir. Duvarların üzerleri yükseklikleri 1,66 m. – 1,85 m. arası değişen demir korkuluklarla çevrilmiştir. Namazgâhın kuzeyinde Abdest alınması için bir çeşme yerleştirilmiştir, ayrica bu çeşme minare kaidesindeki nişlerle uygunluğu saglamak için aynı nişler kulanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han'ı anmak ve adını yaşatmak için Namazgah'ın ismi Fatih Sultan Mehmet Namazgahı olması için karar kılınmıştır. Parkın ismi ise Kosova'da mayın temizlerken şehit olan Şehit Başçavuş Hüseyin Kutlu olmasına kararverilmiştir.

Şekil 5. Namazgah'ın son hali (Leutrim Shpejti)

1.2.Suzi Camii

Suzi Cami mevki olarak Prizren'in Tabakhane mahallesinde Rüştiye adıyla bilinen yapının yakınlarında bulunmaktadır. Caminin kurucusu olan Mahmud Abdullah, ayrıca Türk edebiyatının kıymetli kıymetli şahirlerindendir. Suzi mahası, Farsça'da "Aşk ateşiyle yanan" anlamına gelmektedir. Bazı tezkirelere ve yazışmalara göz atığımızda Mevlana Suzi, bazı tarih belgelerinde ise Suzi Çelebi olarak geçtiği görülmektedir. Ölüm tarihini (Hicri 931 Miladi 29 Ekim 1524) ise Cami avlusunda yan yana mezarlarda yattığı bir diğer şahir olan kardeşi Nehari'nin yanında bulunan mezar taşının yazıtından öğreniyoruz. "Gazavatname" olarak adlandırdığı mesnevisiyle tezkşrelere girmiştir. Mesnevide "Mihaloğlu Ali Bey'in ve Mehmet Bey'in savaşları" anlatılmaktadır. Suzinin bahsinin geçtiğini gördüğümüz ve bir divanın varlığından bahseden "Osmanlı Müellifleri" Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin eseridir.

Suzi camii girişine gendi ismini verdiği sokaktan girilmektedir. Sokak kapısına dört sıra taş merdivenle çıkılmaktadır. Bir metre genişliğinde olan duvarlarla oluşan cami binası kare şeklindedir. Caminin iç ölçüleri 8,60 x 8,60 metre ebadındadır. Cami binası ve son cemiyet yeri dört yana akıntısı olan ve Prizren el kiremidi ile örtülü iki ayrı çatı altında bulunurlar. 1978 de meydana getirilen son çatı tamirine kadar çatı kaya parçalarıyla örtülüydü. Bugün bu kaya parçalarıyla cami avlusunda bulunan çatısız Suzi ve Nehari türbesinin duvarları örtülüdür. Çatı altında, caminin iç kısmında köşe dilimleri daha dar, ortadakiler daha geniş, 8 köşe ahşap kubbedir. Çatı altında kalan kubbenin iç tarafi tahta ile kaplıdır. Bu tahtalar cilalılıdır, göbek ağaç oymalıdır ve camide meydana getirilen tamirlerden sonrasında caminin süslemelerinden kalan en eski bölge Mihrap üzerinde öküzgözü, camide 14 pencere vardır bunların 7 altlık, 6 üstlük olmak suretiyle ki gün ışığıyla caminin içi aydınlıktır. Üst sıradaki pencerelerin üzerleri kemerlidir, alt sıradaki pencereler ise dikdörtgendir. Minber ahşaptandır ve korkuluk tahtaları işlidir. 1996 senesinde onarılan minber iki direk üstünde durmaktadır. Mahfil dört sütun üstünde dururken ve yanlarda iki cumbalı iken 1996 senesinde meydana getirilen onarımdan sonrasında iki sütun üstünde durmaktadır ve üç cumbalıdır. Üç metre kalınlığında olan mahfile cami içerisinden minareye çıkaran kapıcıktan çıkılmaktadır.

Camiye diş taraftan baktımızda gördüğümüz son cemaat yerinin üzeri ise on ahşap direğin üzerinde duran çatı ile örtülü ve kenarları açıktır. Cami giriş kapısının sağ ve sol tarafına baktığımızda, sağ tarafta duvar örülerek kapatılan alt pencerenin izleri var. Dış mihrab ise duvara oyulmuş şekilde kapının sol tarafında bulunmaktadır.

Cami minaresinin gövdesi on iki köşeli olup, yapımında ise kesme taş kulanılmıştır. Minarenin tekrar sıvazlanıp beyaz boya ile boyanması 1989 senesşnde gerçekleşmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde AMKT DV 188/44 no'lu bir yazışmaya gore caminin Hicri 1277 Miladi 1857 senesinde da mescit bulunduğunu öğreniyoruz, demekki minare bu sene sonrasında yapılmıştır.

Hicri 919 Miladi 1513 senesinde Suzi'nin tasdikleşen Vakfiyesinde mescitten söz edildiğine göre, bugünkü cami binasının bu tarihten ilkin kurulduğu kesindir. Sokak tarafında üzeri demir parmaklı duvarla sarılı olan, kuzeydoğu tarafında mektep ve kütüphane olarak kullanılan binanın da arasında bulunmuş olduğu cami bahçesinde birçok kabirler vardır ki çoğunun baş taşları kitabelidir. Kabir taşları işçilikleriyle birer sanat eseridir. Cami binasının kuzey-doğu tarafında Suzi'nin ve kardeşi Nehari 'nin kabirlerinin bulunmuş olduğu türbe binası bulunur. Türbe binasının 5,50 x 3,70 ölçüleriyle kerpiç yapılı dört duvar vardır. 55 cm genişliğinde olan duvarları 2 metre yüksektir ve kaya parçalarıyla örtülüdür. 65x130 cm. boşluğunda yanlarda birer, kıble ve giriş kapısının bulunmuş olduğu duvarlarda ikişer pencere bulunur. Kapı 90 x 150 cm. büyüklüğündedir. Kabirlerin baş taşları silindir gibi beyaz mermerdir. Üst tarafı 25,5 cm. çapındadır, toprağa geçirilen bölüm ise daralmaktadır. Bu mermerlere yazıt yazılmıştır. Söylentilere gore Suzi kabrinin üzerinin örtülmesini istemediği için, birkaç kez çatı yapıldıysa ertesi gün yıkılmış. Bu yüzden tekrar türbeye çatı yapma girişimi olmamıştır. Caminin kuzey-doğu tarafında kütüphane-mektep binasının duvarına yapışık Suzi çeşmesinin kalıntılarından taşlar ve içi oyuk mermer kurnası durmaktadır. Caminin tam karşısında üç kemerli Suzi köprüsünden kalan taştan yapılı gözü de yıkılarak Prizren belediyesi tarafında 2006 senesinde yeni bir köprü yapıldı.

Şekil 6. Suzi Camii ve Lumbardhi nehri üzerinde Suzi Köprüsü (Leutrim Shpejti 19.03.2021)

Şekil 7. Suzi Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 8. Suzi Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

1.3. Arasta Camii

Şehrin merkezinde, postane karşısında bulunan Arasta cami günümüzde sadece minaresi ayakta kalmıştır. Hiçbir sebep açıklanmadan 1963 senesinde yıkılan Arasta cami binası, etraftaki binaların bahçe ve otoparkı olarak kulanılmaktadır. Arasta cami denilmesinin sebebi ise Arasta çarşısında bulunmasındandır. Caminin kurucusu meşhur akıncı Gazi Evrenos Bey'in oğlu Yakub Bey'dir. 1526 senesinde ilk mescit olarak kurulan sonrasında minare eklenerek camiye dönüştürülmüştür. Arasta çarşısında çıkan yangında hasar görmüştür. Cami ve çarşı esnafı tarafından yangından sonra onarılıp yıkılıncaya kadar ibadete açık kalmıştır. Caminin son onarımı H.1330 Miladi 1911 senesinde yapıldı.

Şekil 9. Arasta Camii'nin Minaresi (Leutrim Shpejti)

Şekil 10. Minarede Bulunan 6 Köşeli Yıldız (Leutrim Shpejti)

1.4. Kukli Bey Camii (Saraçhane)

Kukli Bey Caminin bulunduğu bölge eski Sarçlar çarşısının olduğu, Gazi Mehmet Paşa hamamının doğusu, Halveti Tekkesinin kuzeyi ve şehir postane binasının bitişindedir. Diğer bir ismi olan Saraçhane camii olarak bilinir. Vakıfnamede bahsi geçen bir diğer husus ise Kukli Mehmet Bey'in zengin ve varlıklı oluşudur. Dedesi İlyas Kuka namına Prizren'de hayrat olarak bir çok dini yapı, dükkanlar, kervansaray ki burada misafirlerden ücret alınmayıp çalışanlarına ise ikişer akçe maaş verildiğinden bahsedilmektedir. Yukarıda bahsi geçen harcamaları tazmin etmek için taşınmaz mallar dışında nakim olarak 50.000 gümüş sikke hayrat olarak bağışlanmıştır. Osmanlı hanedan mensubu olarak bilinen Kukli Mehmet Bey, hayli sefere katıldığı ve 1455 senesinde Prizren'in son fetihine katılıp "Gazi" olduğu bilgisini yine vakıfnamesinden öğreniyoruz. İç mimari yapısına baktığımızda iç ölçülerin 8.30 x 8.30 m olduğunu, kubbeyi incelediğimizde ise kaya parçalarıyla örtülü ve sekiz sağır köşeden oluştuğunu görebiliyoruz.

Mihrab duvara oyuludur. Pencereleri dikdörtgen olup söve bulunmamaktadır. 1994 yılında gerçekleşen restorasyon sırasında eski ahşaptan olma mahfili sökülüp onun yerine beton sütunlu ve döşemeli yepyeni mağfil yapılmıştır, ancak bu durum caminin iç güzeliğinin tümüyle bozulmasına sebep olmuştur. İç duvarların sıvası kum ve kireçten oluşan harçla yapılmıştır.

Caminin giriş kısmına baktığımızda kapının sol yanında duvara oyulmuş mihrabı görmekteyiz, caminin daha önce revak olarak kulanıldığına dair işarettir. Sağ yanında ise yüksek ve sivri minare kubbe kasnak düzeyinde ise minare kürüsüsü sıvalanmamış olup kesme taştandır. Bundan sonra yükselen kısım ise sıvalıdır

Minare yüksekliği cami yapısının zemini ile kubbe arasındaki mesafesinden iki kat fazladır. Cami'nin giriş kapısı 1.16 m. genişliğinde olup, minareye çıkan kapı da 0.59 m. genişliğindedir. Bu tarihi yapı Prizren Kültür Anıltları Koruma Kurumu tarafından korunmaktadır.

Şekil 11. Kukli Bey Camii'nin bir görüntü (Leutrim Shpejti)

Şekil 12. Kukli Bey Camii'nin içinden bir görüntü (Leutrim Shpejti)

Şekil 13. Kukli Bey Camii'nin içinden bir görüntü (Leutrim Shpejti)

1.5. İlyaz Kuka Camii

İlayaz Kuka Camii yerleşim olarak benzer ismi taşıyan mahallede onu çevreleyen üç sokağın meydana getirdiği üçgenin doğu-güney köşesinde yerleşmiştir. Ayrıca bu noktada cami avlu giriş kapısı bulunmaktadır.

Kapı çerçevesi kesme taştan olup, kemerli kapının oluşturduğu açıklık iki yana oluşturulan tahta kapılarla kapanır. Üst kısmı ise dört yana eğik verandadır.

Mütevellisi Ahmet bey tarafınca Hicri 1317 Miladi 1897-1898 yılında yapılan onarıma ait bir mermer yazıt bulunur. Bahsi geçen yazıta ise Caminin İlyaz Kuka adına, Kukli Mehmet Bey tarafından yaptırıldığı ayrıca onarılma ihtiyacı olduğu belirtmiştir. Kukli Mehmet Bey, 1455 senesinde Fatih Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusunun Prizreni ikinci defa kesin fethi etmiş olduğu muharebeye katılan ve bir.ok vakfı olan bir akıncıdır. Ayrıca Ilyaz Kuka Mahallesi ve Mescidi , 1513 senesinde onaylanan Prizrenli Suzi vakıfnamesinde de bahsi geçmektedir. Camiye dönüşümü torunu Mehmed Bey tarafından yapılmıştır. Cami binasının yapımın da kullanılan taş ve tuğla ile örülmüş duvarları 80cm kalınlığındadır. Çatı ise altı kubbeli kiremit ile örtülüdür ve dört yana akıntıdan oluşmaktadır. İç kapı boşluğunun mimari yapısına baktığımızda, sövelerinin kesme taştan yapıldığı üzeerinde ise bir kemerin mevcut olduğu ve iki kapaklı ağaç oyma ahşap kapı ile kapandığını görmekteyiz. Mihrap duvara oyulup olup , sağ tarafında ahşap yapılı minber bulunup , içinde duvara dayanık ayaklı büyük boy saat bulunur. Camii planı kare gibi olup 8 x 8m. boyutundadır. Duvarın üst kısmında daha küçük boyutlarda altı pencere, altı kısmında ise ikişer olmak suretiyle sekiz pencere bulunmaktadır. Giriş kapının üst kısmında 4 ahşap sütun üzerinde tam ortasında müezzin mahfili bulunmuş olduğu çardak bulunmaktadır. Alt kısmında ise 1989 yıllında yapılmış olan abdest çeşmeleri bulunmaktadır. Cemaat yerinin geçlerde duvar ile sarıldığı, duvar arasında kalan ahşap sütunlardan ve çatı ağacının altında bulunan kemerlerden bellidir. Güneybatı tarafında cemaat yerinin önceleri beş ahşap sütun üstünde durduğu, içinde hafifçe yaylı kemerlerin bulunduğu izler mevcuttur. Kemerlerin tümsek üstünde dört yuvarlak pencere ve içbükeylerde üzeri kemerli üç büyük pencere ve kapı üzeri bir yuvarlak pencere bulunmaktadır. Ortanca içbükeyde cemaat yerine çıkan kapı vardır. Son cemaat yerinde 1992 senesinde ahşap direkler üzerınde merdivenlerle çıkan katlı namaz yeri yaptırılmıştır. Bu, camide ibadet etmek için gelen kalabalık cemaate yer sağlamak amacıyla yapılmıştır. Caminin sağ tarafında bulunan minareye cemaat yerinden çıkılır. Minare kesme taştan örülmüş ve dış yandan

sıvalıdır. Cami avlusunda altı kabir bulunur. Dört mezarın baş taşları kitabelidir. Caminin sokak kapsından cami binasına götüren yolun sol tarafında ilk mezar H. 1291 Miladi 1874 senesinde vefat etmiş İsmail'in oğlu merhum Hacı Recep'e aittir. İkinci kabir H. 1293 Miladi 1876 senesinde vefat etmiş merhum Hacı Recep'in ailesi Ümigül hanıma aittir. Sağ taraftaki silindir gibi mezarın mermerden olan baş taşında H. 1321 Miladi 1903 senesinde vefat etmiş Hacı Murat'ın oğlu Omer Ağa'ya aittir. Cami binasının sol tarafındaki kabir H. 1309 Miladi 1891 senesinde vefat etmiş Hacı Recep'e aittir. Cami avlusu iki sokak tarafınca demir parmaklıklı on pencere boşluğu bulunan 3,50 metre yüksekliğindeki duvarla sarılıdır. İki kanatlı ahşap kapı ile kapanan kapı boşluğunun üzeri dört tarafa akıntısı olan kiremit örtülü ahşaptan yapılma tandırdır, iç tarafı ise verandadır.

Şekil 14. İlyaz Kuka Camii Dış Görünüşü (Leutrim Shpejti 24.05.2021)

Şekil 15. İlyaz Kuka Camii Son Cemaat Yeri (Leutrim Shpejti 24.05.2021)

Şekil 16. İlyaz Kuka Camii Mihrabı ve Mimberi (Leutrim Shpejti 24.05.2021)

1.6. Müderris Ali Efendi Camii

1543-1581 yılları arasında, Kosova'nın en büyük ikinci şehri olan Prizren'de inşaa edilmiştir. Prizren Katolik Katedrali'nin hemen yanında; üçgen şeklinde ki 877 m2 alanda yerleşmiştir. Adını camii kurucusu olan Müderris Ali Efendi den alan; halk arasında da 'Ali Hoca Camisi' olarak bilinen " Müderris Ali Efendi Camisi" Kosova'nın en eski camilerinden biridir. Mimari açıdan ise dikdörtgen planlı olup, kuzey ve güney cepheleri yarı kapalı revak bulunmaktadır. Minare caminin planına dahil edilmiş olup doğu köşesinde yer almaktadır. Altıgen kaidelidir ve dıştan sıvalıdır. Yapının üzeri kiremit kaplı dört katlı bir çatı ile örtülüdür. Duvarların yapısı kireç harcı ile bağlanmış taşlardan yapılmıştır. Cami binasının duvarları 85 cm. kalınlığındadır ve içteki boşluk 7,50 x 7,0 metredir. Caminin avlusunda ayrıca birkaç mezarlık, kuzey tarafında ise Müderris Ali Efendi'nin türbesi bulunmaktadır. Cami, 1963 yılında büyük bir yangına maruz kalmış ve zaman içinde çok sayıda restorasyona maruz kalmıştır. 1905-1908 yıllar arasında süren Katolik Arnavut dükkanlarına karşı patlak veren boykotta; caminin önemli rolü olduğu bilinmektedir. Boykota sebep olarak; sabah namazı öncesi caminin içinde domuz kafaları bulunmasıydı. Bu süreçte Müslümanlar bahsi geçen dükkanlarla hiçbir alışveriş veya ekonomik faaliyetlerde bulunmamıştırlar. 1989 yıllında Prizren Belediyesi tarafından kültürel anıt olarak kabul edilmiştir.

Şekil 17. Camii'nin Sokaktan bir görüntüsü (Leutrim Shpejti)

Şekil 18. Müderris Ali Efendi Camii'nin bahçesinden bir görüntü (Leutrim Shpejti)

Şekil 19. Camii'nin bahçesinde bulunan Müderris Ali Efendi Mezarı (Leutrim Shpejti)

Şekil 20. Müderris Ali Efendi Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti24.05.2021)

1.7. Maksud Paşa Camii (Maraş)

Osmanlı'nın Prizren'e bıraktığı en eski ve önemli izlerden olan Maksut Paşa Camii; bölgeye tabii güzeliğini veren ak derenin hemen yanı başında kalenin eteğinde bulunan Maraş semtinde bulunmaktadır. Tahminen 1641 yıllında Osmanlı idarecisi Maksut Paşa tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca Maksut Paşa'nın birçok vakfiye bıraktığı ve 1644 yıllında vali iken öldürüldüğü bilinenler arasındadır. Dış-iç mimarisi Kukli Mehmed Bey Camiisine benzemektedir. Kubbesi sekiz köşeli; duvarları ise moloz taşlarla örülmüştür. Dış duvarlar 10.20 x 10.20 m büyüklüğündedir. Tahir Efendinin bildirdiği üzere cami minberi Hasan Çelebi isminde biri tarafından yapılmıştır. Osmanlı Devletinde minbersiz camide cuma namazı kılınmadığına bakılırsa; caminin Maksut Paşa hayatta iken tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Caminin doğu tarafında bulunan Sadi Tekkesi; burada bulunan şeyh ve dervişleri namazlarını burada kılıp tekkede zikirlerini yapmışlardır. İlk onarımını yıkılma tehlikesi yaşadığı için hayır severler tarafından 1991 senesinde gerçekleşmiştir. Kubbe kurşunla kaplanmış, bahçede şadırvan yaptırılmıştır. Avlu da ise bir metre yüksekliğinde olan duvarlara demir parmaklıklar yaptırılmıştır. Caminin kıble duvarında sağ yandan giriş kapısı bulunmaktadır. Kapının sol tarafında duvar oyuğu mihrap vardır ki caminin önceleri son cemaat yerinin varolduğunu göstermektedir. Mihrabın üzerinde son cemiyet yerinin çatısını tutan tabanların izleri bulunmaktadır. Mihrabın sol yanında kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bugün son cemiyet yerinin yarı bölümü caminin havlu duvarları haricinde kalmış, sokağın bir parçasını oluşturmaktadır. Öteki üç bile duvarda alta ikişer ve üste birer pencere bulunmaktadır. Tüm pencerelerin üst kısımları kemerlidir. Caminin arasında bulunan minber ağaçtandır, 2,50 cm. genişliğindeki mahfil betonarmedir. Ön bölümü şişe işli ağaç korkulukludur. Mahfile caminin arasında kuzey duvara yapışık olan merdivenlerden çıkılmaktadır. Mahfilin altı, korkulukla ayrılmış mensuradır. Minare caminin sağ tarafında, camiye giriş kapısının sağındadır. Dört köşeli minare kaidesi camiden dışarı taşmıştır. Caminin dış ve iç duvarları beyaz boya ile badanalıdır. Cami haziresinde baş taşı kitabesiz olan bir kabir bulunmaktadır. Mezarın kime ait olduğu henüz kesin değildir. Camide birzamanlar görev gören bir imama ilişik bulunduğunu söyleyenler vardır. 2006 senesinde cemaat caminin son cemaat yerini yaptırarak üstünü kapatmış, etrafını pencere ile sarmıştır. Bahçede bulunan kabir halk tarafınca "Çiçek Baba" olarak adlandırılmaya başlamıştır.

Şekil 21. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin Diş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 22. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 23. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 24. Maksud Paşa Camii Maraş Camii'nin Giriş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

1.8. Mehmed Paşa Camii (Bayrakli)

Gazi Mehmed Paşa Camii veya Bayraklı Camii, içinde 28 cami bulunan Prizren'in merkez camisidir. Osmanlı İmparatorluğu boyunca birçok savaş alanında görev alan ünlü Osmanlı İmparatorluğu Gazi Mehmed Paşa ordusu tarafından 1574 yılında inşa edilmiş, Gazi "muzaffer" unvanı Yunanistan, Hırvatistan'daki çeşitli savaş alanlarında sansasyonel zaferlerden sonra alınmıştır. Gazi Mehmed Paşa hayatı boyunca pek çok vakıf bırakmıştır. Prizren'de, Bayraklı Camii'nin yanı sıra, cami külliyesi içinde bir hamam, medrese, türbe, mektep, ders-han yaptırdı. Mezarı, Bayraklı camiinin avlusuna da gömülmek arzusuyla dikmiş, ancak 1596 yılında Macaristan'daki savaş alanına düşüp orada gömüldükten sonra bugüne kadar boş kalmıştır. İnşa edilen türbede şu anda eski oryantal el yazmalarının bulunduğu kütüphane olarak kulanılmaktadır. Burada Osmanlı İmparatorluğu zamanından kalma Arapça, Farsça ve Osmanlıca (Türkçe) yaklaşık 200 kitap bulunmaktadır. Ayrıca, 1312'den kalma eski Kuran el yazması olan son derece değerli nadir bir parçadır. Gazi Mehmed Paşa Medresesi, sadece Prizren'de değil, aynı zamanda Kosova'da da çalışan en eski medreseydi. 1947'de eski Yugoslavya'nın komünist hükümetinin eğitim sürecini zorla kesintiye uğratmasına kadar sürekli eğitim veriyordu. Gazi Mehmed Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok üst kademesinde görev yapmış, Erzurum ve Nigebol valiliğini yapmış, 1543 yılında kısa bir süre Bosna valisi ve Sırbistan'da Smederevo'nun valiliğini yapmıştır. Bayraklı camiinin inşası sırasında Bulgaristan'ın Kistendil sancağı oldu. Prizren'de düzenlediği şenliklerin yanı sıra Budapeşte'de bir hamam, bir han ve iki tekke yaptırırken, Belgrad'da bir cami ve medrese yaptırmıştır.

Şekil 25. Prizren Birliği avlusundan Gazi Mehmed Paşa Camii

Bayraklı Camii, Prizren Müslümanları için özel bir öneme sahiptir. Büyük geceler, Ramazan ayı, bayram günleri şerefine tüm dini faaliyetlere, savaş ve NATO bombardımanı sırasında bile aralıksız olarak cemaatte kılınan günlük, haftalık, aylık ve yıllık namazlara ev sahipliği yapmaktadır. 1998-1999 arasında. Halk arasında Bayraklı Camii olarak anılan cami, çalışmalarının ilk günlerinden itibaren şenlikli günleri ve bayramlar şerefine minarenin tepesine bayrak çekiliyor. Ramazan ayı için ilk önce iftarda kandiller yakılıyor ve bu da Prizren şehrindeki diğer camiler için bir sinyal görevi görüyor. Hac duası düzenli olarak içinde yapılır ve Bayraklı Camii'nden Kabe'ye hacca düzenli bir şekilde hacılar uğurlanır. Mübarek Ramazan ayı boyunca, Priştine'nin ayrı bir paraleli olan Prizren Medresesi öğrencileri ve Prizren şehrinin imamları tarafından kutsanmış dini günler onuruna düzenli olarak mukabele söylenir ve çeşitli dini programlar yapılır. Prizren İslam Birliği Konseyi (Vakıf) tarafından organize edilmiştir.

Şekil 26. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin avlusundan bir görüntü

Şekil 27. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin avlusundan bir görüntü

Bayraklı Camii, iç kısmı 771m2'ye, avlusu ise 1.136m2'ye uzanan toplam 1907m2'lik bir alanı kaplamaktadır. Prizren şehrinin bu görkemli ve gururlu camisinde bayram namazları vesilesiyle 1000'e kadar inanan namaz kılabilir.

Caminin içinde doğal bir akustik oluşturan pres dizisinin içine yerleştirilmiş merkezi kubbe bulunmaktadır. Caminin içinde farklı ölçülerde toplam 27 pencere ile camiye giriş kapısı ve camiye beş yan yardımcı giriş bulunmaktadır. Caminin avlusunda ön ve arka olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır. Mihrap (cami imamının müşterek namaz vesilesiyle cemaati yönettiği yer) ve mimber (cami imamının haftalık ve yıllık dersler verdiği camide belirlenen yer) benzeri özel malzemelerden yapılmıştır. bir çeşit yumuşak mermer. Minberin üzerine "Bismil-lahirr-rrahmanir r-rrahim" yazan güzel bir kaldıraç ve dünyanın her yerinde geleneğe göre bulunan tanınmış yazıtlı 8 ortak levye yerleştirilmiştir. Mahfil özel ve dayanıklı bir ağaçtan yapılmıştır. Kürs (cami

imamının haftalık, aylık ve yıllık namazların başlangıcından önce ders verdiği camide belirlenen yer), ender usta hacı olan hacı'nın el işi olan nadide bir güzellikle inşa edilmiştir. Caminin içinde Osmanlı İmparatorluğu döneminden iki büyük saat ve daha yakın zamanların yeni bir saati var. Caminin sağında ve solunda Ramazan ayında kadınların namaz kıldığı yerler ve caminin önünde caminin tüm iç mekanı dolduğu için cemaatlere ibadet etmeye yarayan iki ek mekan bulunmaktadır. 1993-1994 yıllarında Bayraklı cami imamı Reşat ef. Mexhiti ve Prizren'deki İslam Birliği'nin tam koordinasyonu ve Prizren cemaatinin kayıtsız şartsız yardımı, Bayraklı camisinin restorasyonu veya komple onarımı genel olarak yapılmıştır ve bugün özgürce söyleyebiliriz ki Gazi Mehmed Paşa camiinin tamamı eski medrese (şimdi Prizren Ligi'nin müzesi), ders-hanja (şimdi Prizren Cemiyeti'nin binası), kütüphane, mektep (şimdi Prizren İslam Cemaati Konseyi binası) dahil, gerçekten "mükemmelliği" veya örneği temsil ediyor Sadece Prizren'de değil, aynı zamanda Kosova'da da en çok düzenlenen ve bakımı yapılan cami, Saraybosna'daki Gazi Hüsrevbeu cami kompleksiyle karşılaştırılabilir. Cami kompleksindeyken, cami avlusunda yer alan, gece gündüz kesintisiz akan ve Kosova savaşına kadar özel su kaynağı olan 8 çeşmeden (çeşmeden) bahsetmeyi ihmal edemem. Osmanlı döneminden bu yana şehir su temin kompleksine bağlı olduğu için artık işlevini yitiren, şehir su kaynağının bozulmasını önlemek için su temin sisteminin bozulması nedeniyle tüm şehre Bayraklı camisinden su verildi.

Bayraklı Camii genel olarak Arnavut halkı için tarihi bir öneme sahiptir, bu nedenle Prizren Cemiyeti kompleksine sahip Prizren şehri, Arnavut devletinin kuruluşunun ilk temellerini attığı için olağanüstü bir öneme sahiptir ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan ayrılmasının ardından 1912 yılında Arnavutluk'un bağımsızlık ilanıyla taçlandırılmıştır. Prizren Cemiyeti Meclisi, 10 Haziran 1878'de Bayraklı camiinde yapıldı, kasıtlı bir çarpıtma ve tahrifat olan Prizren Cemiyeti'nin sınıfında veya mevcut binasında değil, belli siyasi arka planlara sahip bu meclis bir cevaptı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Arnavutlar çoğunluk Arnavut topraklarının aleyhine, diğer şeylerin yanı sıra Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığını ve genişlemesini ve Yunanistan'ın genişlemesini tanıyan Berlin Kongresi'nin haksız kararlarına karşı çıktı.

Şekil 28. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti)

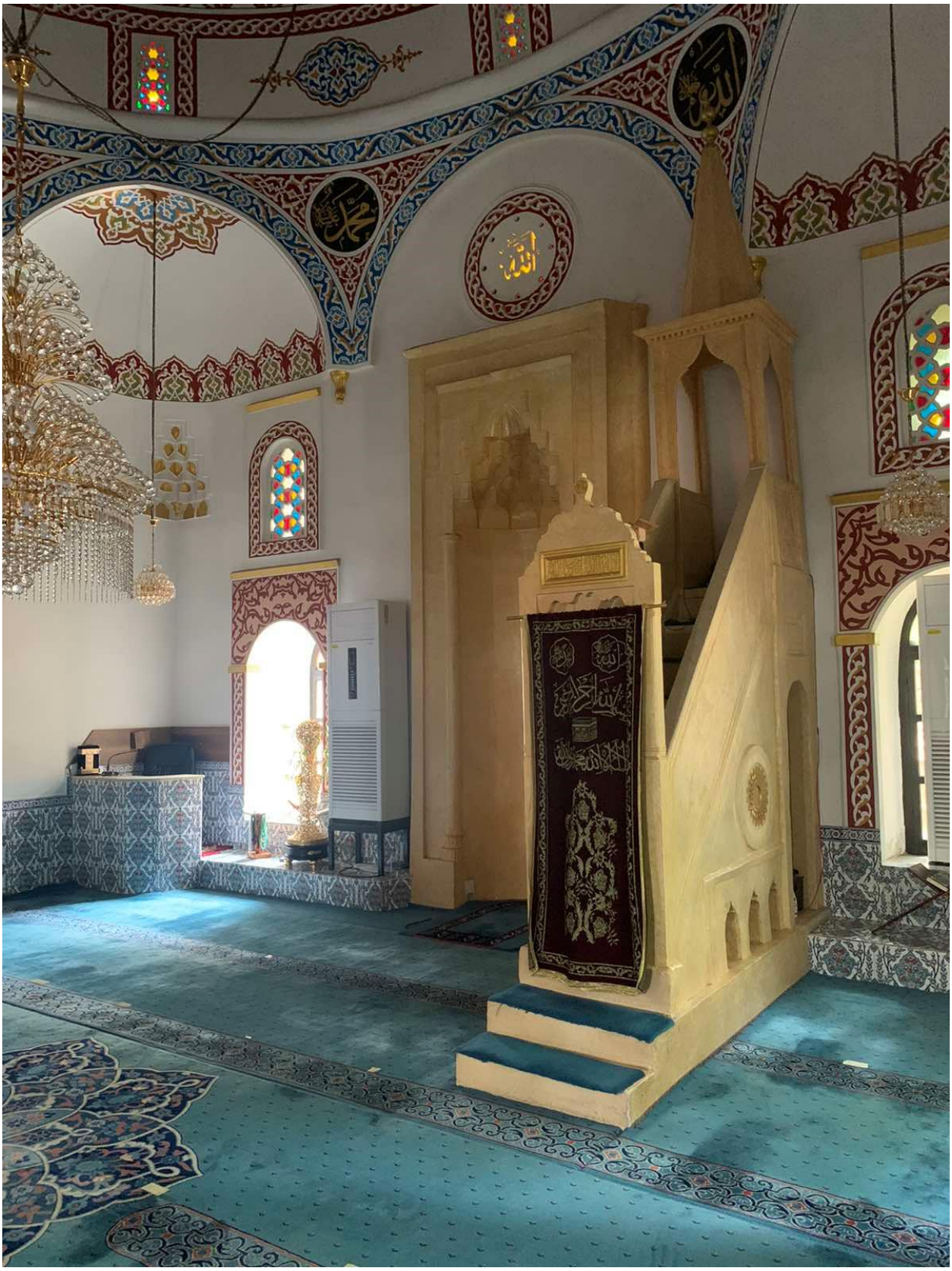
Şekil 29. Gazi Mehmed Paşa Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti)

1.9. Katip Sinan Camii (Levişah)

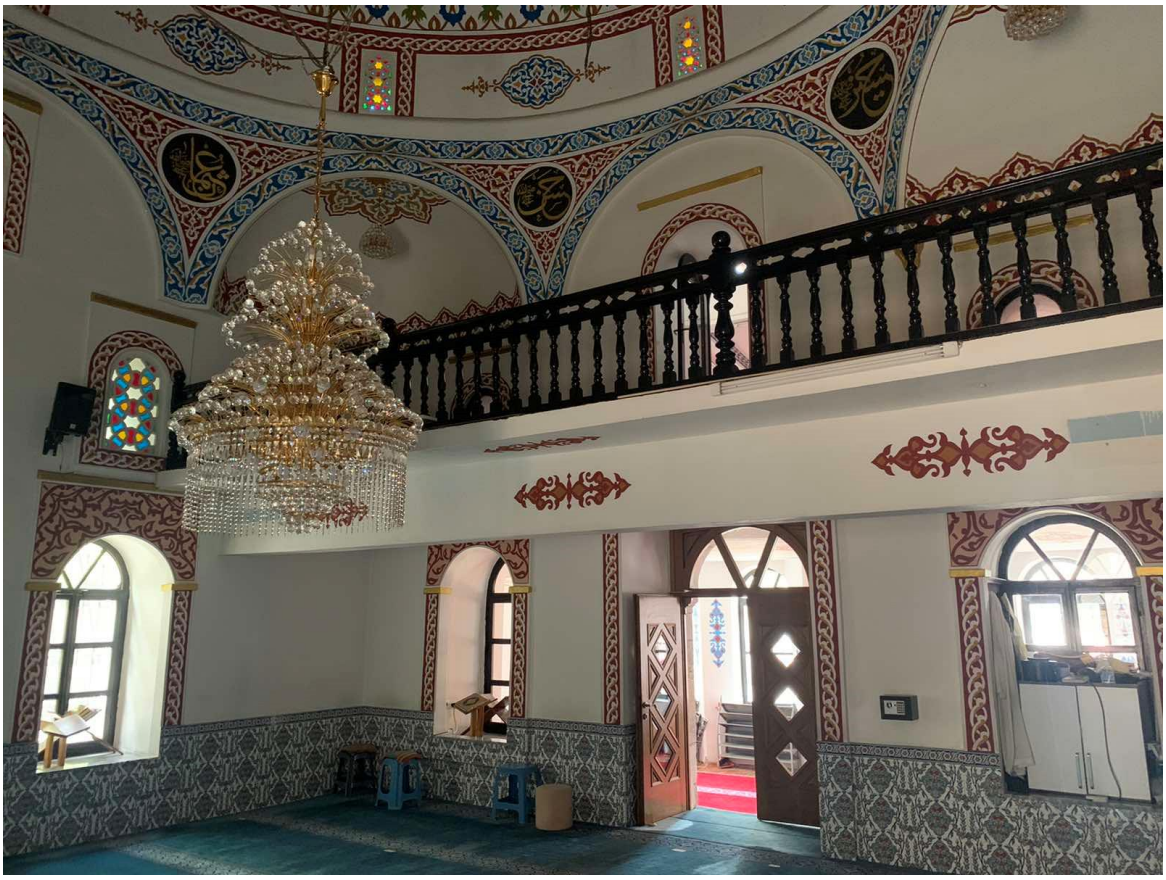
Halk arasında Levişah Camii olarak bilinen; Katip Sinan Camii şehrin doğusunda bulunmaktadır. Etrafında ev ve dükkanları barındıran cami, ana ve yan yolun kesiştiği köşede bulunmaktadır. Camiinin bulunduğu Gazi Mehmet Paşa mahallesi 1591 yıllında kurulmuş ve şehrin en büyük mahallelerinden biri olmuştur. Caminin dış kapısında bulunan kitabeden anlaşıldığı üzere camii; 1577 yıllında Katip Sinan tarafından yapılmıştır. Katip Sinan Camii ile alakalı Dr. Hakkı Ayverdi bahsederken Tapu 142—143 s. 24922 No'lu kayıtta mevcut bulunduğunu ve prizrenli Rüstem Paşa'nın cami imamı için bir dükkan vakfettiğini, Ömer Çavuş mescide minber koyarak camiye döndürdüğünü bildirmektedir. Levişah kelimesinin türbede yatan Veli Şah'la ilişikilidir. Caminin tadilatı 1996 ve 2011 yıllarında yapılmıştır. 2011 yılında caminin iç duvarları şark tarzı süslemelerle süslenmiştir. Caminin ana duvarları, 110 cm kalınlığında kireç harcı ile birleştirilmiş taş malzemeden, revak duvarları ise 60 cm pişmiş tuğladan örülmüştür. Caminin kubbesi 11 m'ye yakın yükseklikte olup kurşun kaplıdır. Kapı ve pencereler ahşaptır. Cama ulaşım karayolu ile çift kanatlı metal kapı ile sağlanmaktadır. Cephelerde pencereler dekoratif demir parmaklıklarla çevrilidir. İç kapılar kemerlidir. Camide taşınmaz donanımlar vardır: minber, mihrap, duvara yerleştirilmiş dolap ve taşınabilir donanımın yanı sıra büyük ve eski bir saat, tespih, seccade vb. Caminin içinde küçük bir avlu ve çiçek işlemeli dört küçük şadırvan bulunmaktadır. Cami, şehrin İslam cemaatinin hizmetinde olan XVI. yüzyıla ait dini bir anıt olması nedeniyle tarihi ve sosyal değerlere sahiptir.

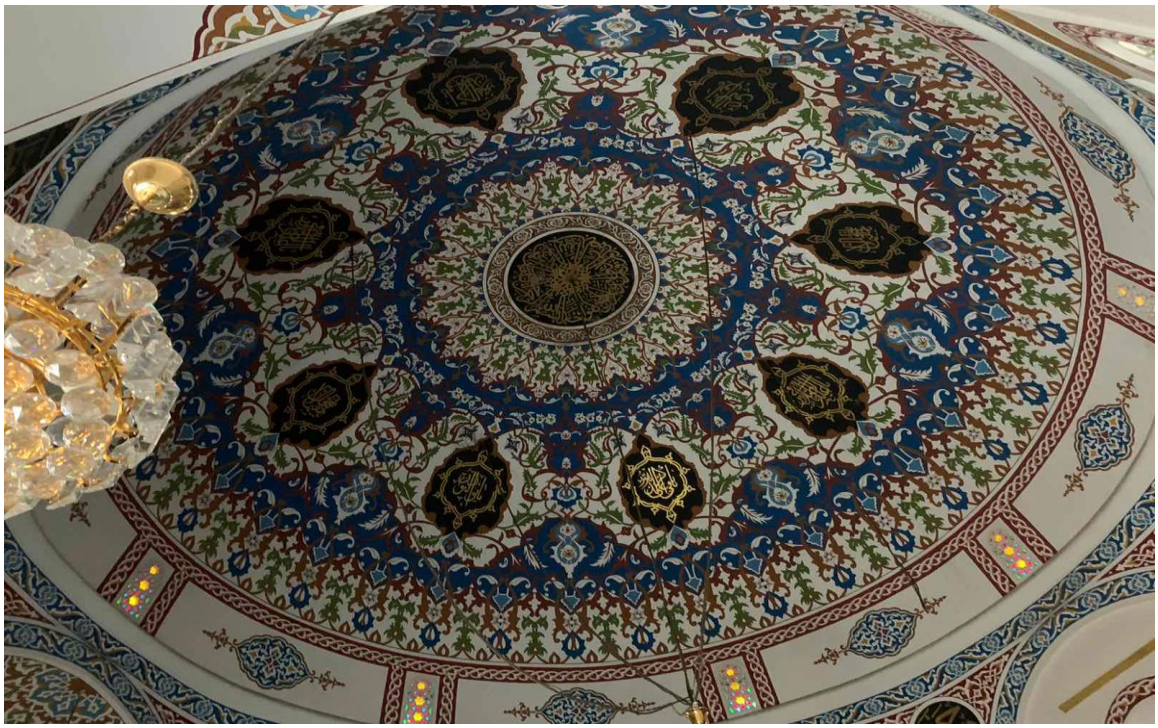
Şekil 30. Katip Sinan Camii'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 31. Katip Sinan Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 32. Katip Sinan Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 33. Katip Sinan Camii'nin Kubbesi (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

1.10. Sinan Paşa Camii

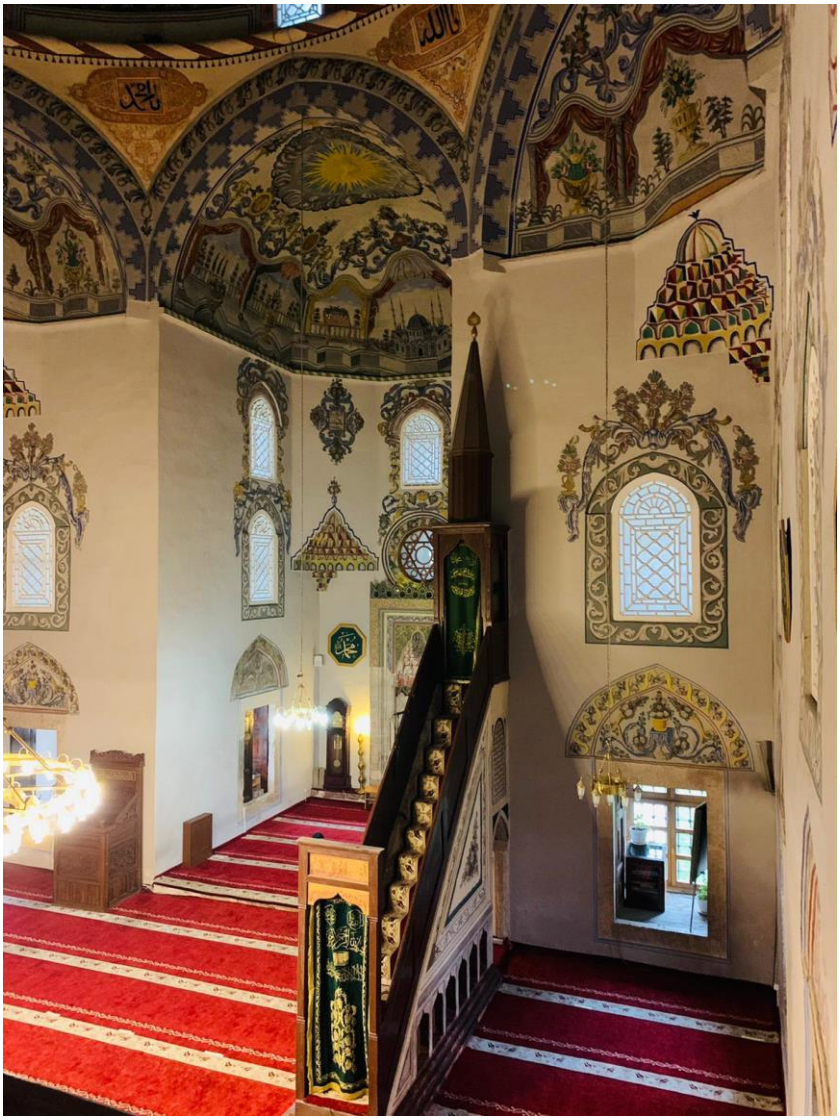
Prizrenin incisi Sinan Paşa Cami binası tüm ihtişamıyla ve yüksek minaresiyle tüm dikkatleri üzerina toplamayı başarmaktadır. Şehir merkezinde, Akderenin kıyısında konumlanmaktadır. Cami sufi Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Sinan Paşanın hayatına baktığımızda bir çok değişik şehirde değişik görevleri iyha ettiğini görmekteyiz. Bunlar Erzurum, Kars, Budin, Bosna Beylerbeyi, Şam ve Bosna Valisi Sadaret Kaymakamlığıdır. Bu sürelerde birçok eser bırakmış fakat 1615 senesinde yapımı nihayet bulan ve kendi ismini taşıyan Sinan Paşa Camii en önemlisi olup listenin başına yerini almaktadır. Sinan Paşa Cami binası Prizren şehrinin en büyük cami binasıdır. Bina ölçüleri sebebi ile kare şekline benzemektedir. Dış ölçümü 17.8m'dir Mihrap bölümün derinliği 6.2m'dir. Mihrap bölümünde içinde olduğu toplam cami uzunluğu ise 24m'dir. Kubbenin altında ise 14 metre çapıyla iç bölüm bulunmaktadır. Yukarda bahsi geçen mihrap kısmı caminin dörtgen yapısında dışarı taşmış ve yarı kubbeyle örtülmüştür. Kurşun kaplama olan kubbe, yerden yukarı üçüncü sıradaki pencerelerin üst kısmı hizasında cami duvarlarının kesilen köşelerinden oluşan sekiz kesik kasnağın üzerinde durmaktadır.

Kubbenin altındaki sekizköşelik kasnağın herbir yüzünde üzeri kemerli birer cam bulunmaktadır. Bunların altında dört bile duvarda üzeri kemerli birer cam ve bu camların altında ikişer cam, onların altında üçer cam ve ilk sırada dikdörtgen üçer cam vardır ve bu camlar geçmeli demir parmaklılıdır. Tek şerefesi olan minare, cami giriş bölümünün sağ tarafında kalmaktadır. Dikdçrtgen şeklinde olan minare kaidesinin yapımında kesme taş kulanılmıştır. Üstünde altı köşeli bölümden sonrasında on ikili köşeli 43.5 m olan sivri uzun ve ince minare yükselmektedir, ayrıca bu on iki köşeli kısım sıvalıdır.

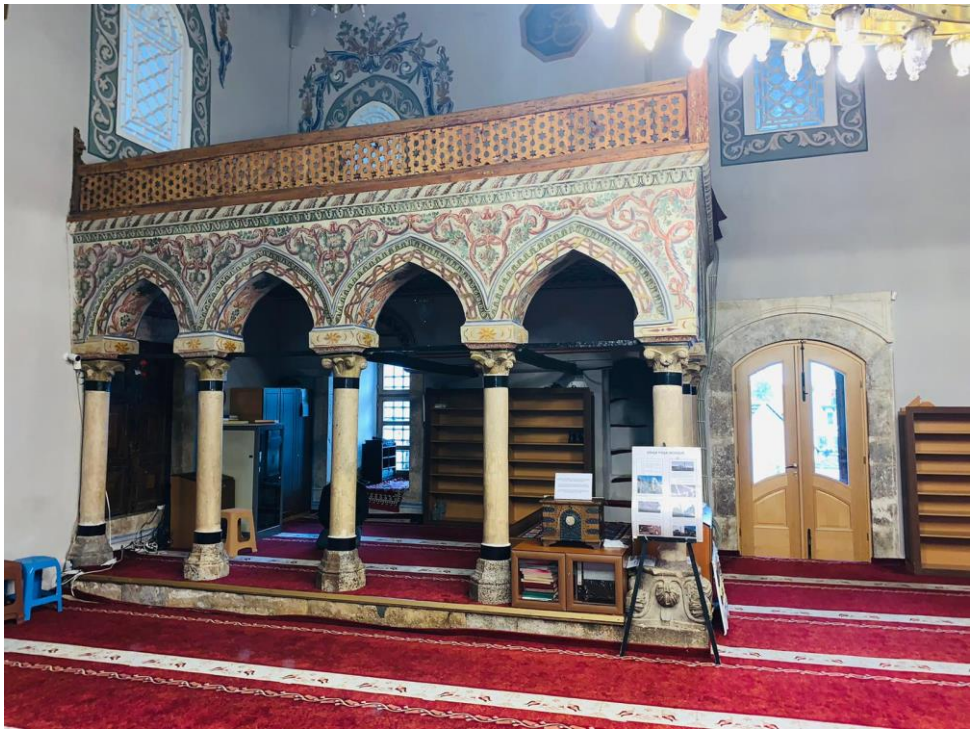

Şekil 34. Sinan Paşa Camii'nin Arka Bahçesinden bir görünüm. (Leutrim Shpejti)

Sinan Paşa Cami iç duvarlarını süslemek için nebat şekilleri kullanılmıştır. Ayrıca bu süslemeler barok tarzında işlenmiştir. Süslemeler yoğun olarak cami pencerelerinin etrafındadır. Bu tarz tasarım caminin kırık üç penceresi için de geçerlidir. Mihrabın üzerinde ki süslemeyi incelediğimizde; şekil olarak dört minaresi ve tek kubbesi olan bir caminin resmedildiği görülmektedir. Minarelerin üçer şerefesi olduğu göze çarpan bir diğer detaydır. Altında bulunan pencerenin sol yanında caminin kuruluşu hakkında bilgilendiren "Tarih-i bina, misall-i cennet, yıl 1024" yazısı; Bu ise caminin 1615 senesinde kurulduğunu göstermektedir, sağ tarafta ise cami kurucusunu "Şahibül-hayrat Sinan Paşa" işaret etmektedir.

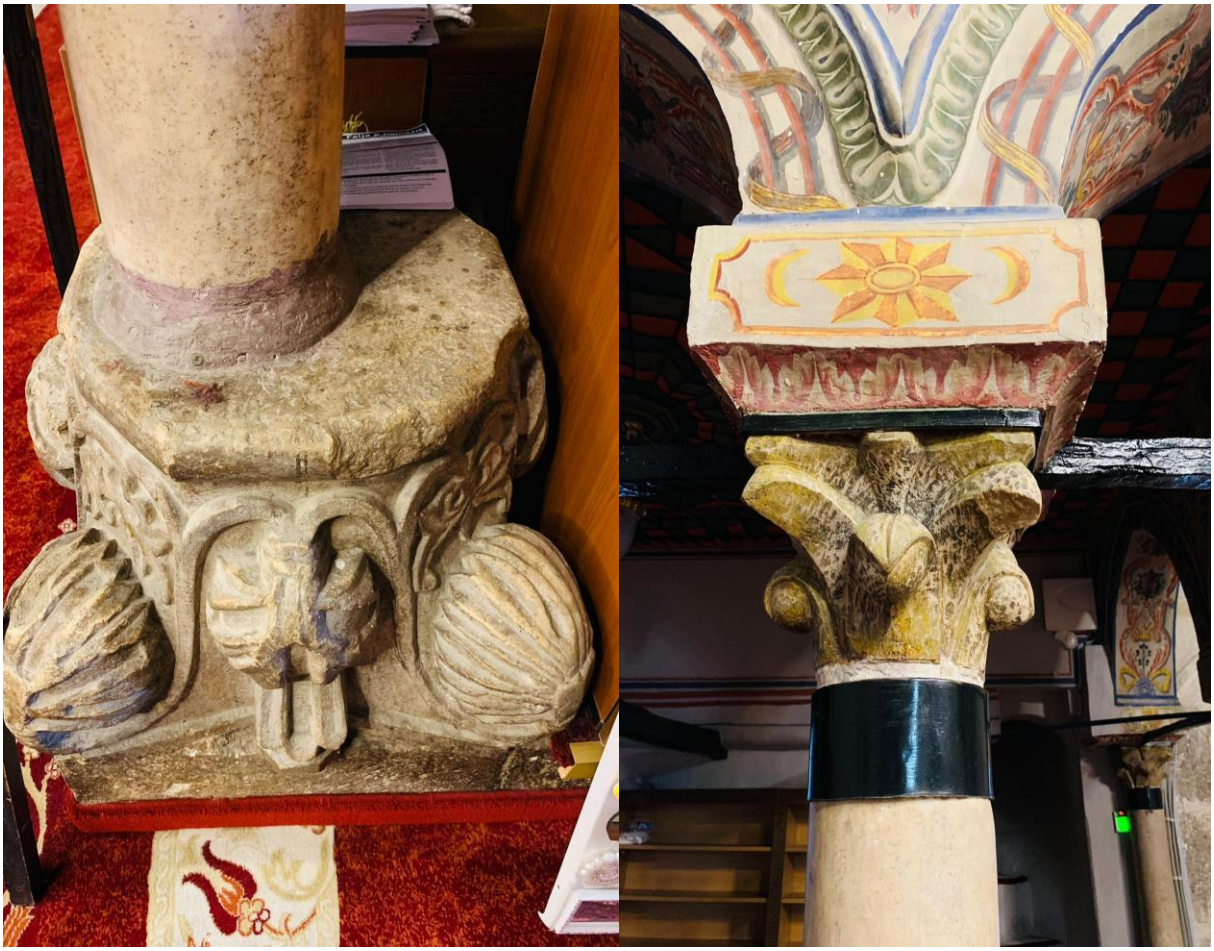

Şekil 35. Sinan Paşa Camii'nin içinden bir Görüntü (Leutrim Shpejti)

Şekil 36. Sinan Paşa Camii'nin içinden bir Görüntü (Leutrim Shpejti)

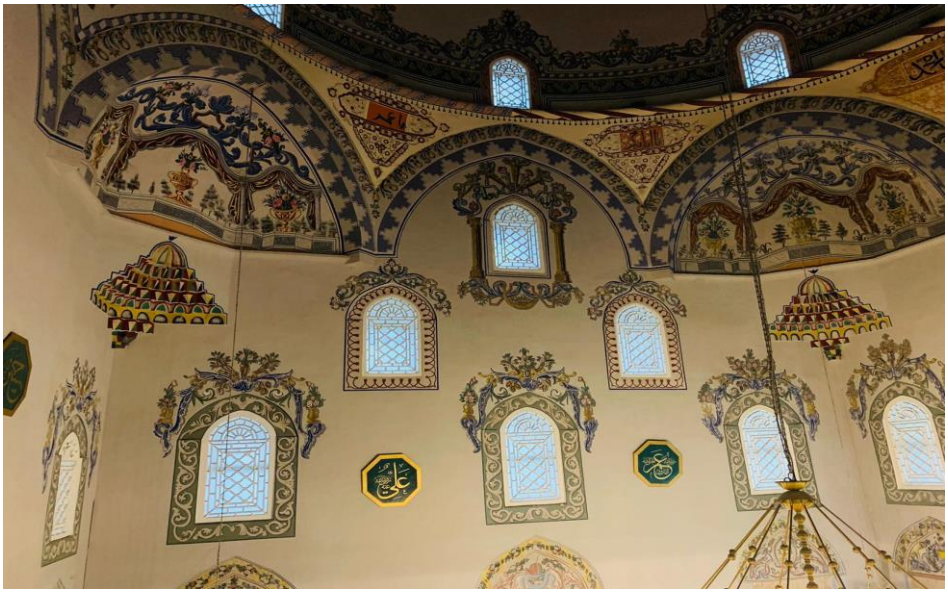
Cami içinde yapılan son araştırmalarda duvarlar; bilhassa minber altında batı tarafında bulunan kollonun üst kısmındaki mermerde bulunan yazı ve tarihlerde; camide meydana getirilen onarım ve yeni işlemelere aittir. Mahfil mermerden oluşan yedi sütunun üstünde cami giriş kapısının sağ yanında bulunmaktadır. Cami duvarların 1.90cm genişliğinde ve kesme taştandır. Duvar iç yanı sıvalı ve işlemelidir. Dış yanda ise sıva bulunmamaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasına baktığımızda, askerler tarafından depo olarak kullanıldığını görüyoruz. Caminin yapımında kullanılan taşlar bilindiği üzere Aya Yorgi manastırından alınmıştır. Bu olay sebep gösterilerek mahkeme emriyle 1939 senesinde son cemaat yeri yıkılmıştır. Yıkılan yerde medrese olarak kullanılan iki odanın var olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca son cemaat yerine çıkmak için taştan yapılmış merdivenler kullanılmaktadır. Merdivenlerin yanında ise yine taştan yapılma olan dikdörtgen şeklinde çeşme bulunmaktadır. Bahsi geçen Aya Yorgi (Sveti Arhangel) manastırının organize ettiği ve organanizasyon Prof. Gruyiç önderliğinde meydana getirilen kazı çalışmalarında Çar Duşan'a ait olduğu kantılanan kemikler ve bulunan bir çok değerli malzeme; askeri konvoy eşliğinde Üsküp'e transfer edilmiştir. Çar Duşan'a ait olan kemikler; annesinin de mezarının olduğu Sveti Spas (Kutsal Kurtuluş) kilisesinde defnedilmiştir. (ARAPİ, 2012, s. 9)

Şekil 37. Sinan Paşa Camii'nin içinde bulunan bazı mermer Sütun'lar (Leutrim Shpejti)

Sinan Paşa Çeşmesi olarak bilinen bu Çeşmenin kurnası ustaca işlenmiş bir beyaz mermer oyuğudur. Caminin mihrabı arkasındaki bahçe ikibuçuk metre yüksek taş duvarlarla sarılıdır. Bahçede caminin ısınmasını ve abdes çeşmelerinden sıcak su'nun akmasını elde eden külhanın izleri bugün de bulunmaktadır. Soğuklarda caminin ısınmasını ve çeşmelerinden sıcak sunun akmasını elde eden külhan uzun zaman bir harika olarak sayıldığı için Cami külhanı yanında kurulan bitpazarı, Prizren'de "Külhan" ismini almıştır. "Bitpazarı" yıktırılıp boş alana dönüştürülen Melami Tekkesi haziresine taşınınca oraya da Külhan ismi kullanılmıştır. Buradan "Bajdarana" semtine taşınan Bit Pazarı burada da "Külhan" olarak ismini sürdürmektedir. Bugün bile Prizrenliler 'Külhan" sözcüğünü bitpazarı için kullanmaktadırlar. Sufi Sinan Paşa Camii zamanı kültür eseri olarak devlet koruması altına alınmış, duvarlarındaki nemi kurutmak maksadıyla meydana getirilen çalışmalardan başka içteki süslemelerin onarımına geçilirken,

süslemelerin üç ayrı döneme ilişik olduğu tespit edilmiştir. Son devre süslemelerin bir kısmı çekilip üstüne meydana getirilen süslemeler kısmen açılmıştır ve bu işler otuz sene arasında bile tamamlanmamış, fakat cami arasında kurulan inşaat iskelesi sadece 1993 senesinde çekilmiştir. Camii bir ara Doğu Dillerde Elyazma Eserleri Müzesi olarak kullanılmış ve 1992 senesinde tamamen ibadete açılmıştır. Bu devre içinde bakımsız kalan caminin süslemeleri nem yüzünden oldukca bozulmuştur. Sinan Paşa camii'nin inşaatına başlanılmadan ilkin Sveti Arhangel manastırının harabe olduğu kesindir. Çünkü 1355 senesinde Çar Duşan'ın ölümünden sonrasında çarlık Uroş, Dragaş, Vukaşin, Ugleşa, Dragaş kardeşler, Balşiçler, Voyislav Vuyanoviçler ve küçük derebeyi ve beyler tarafından parçalanmış ve bunların içinde beliren anlaşmamazlıklar, çatışmalar ve iç savaşlar yüzünden Prizrendeki Sveti Arhangel bakımsız kalmıştır. 1600 yılına kadar yani 250 yıldan oldukça bakımsız kalan Sveti Arhangel manastır binası ve ona ilişkin olan külliye nasıl ayakta durabilirdi. Bu uzun dönem arasında manastır binasının ve külliyenin kendiliğinden çöküp yıkıldığını sağ duyulu tek bir şahıs inkâr edemez. Profesör Gruyiç 1927 senesinde yönettiği arkeoloji kazılar esnasında da buna şahit olmuş ki halk içinde yaygın olan şu söylentiyi aktarmaktadır: Sinan Paşa manastır taşlarını kullanabilmek için Sultadan izin aradığı vakit onun harabelerinde hırsızların gizlendiğini ve bu hırsızların yoldan gelen geçenleri soyduklarını neden olarak belirtmiş." Profesr Gruyiç de caminin inşaatından ilkin harabeye dönüşmüş bulunduğunu söylemektedir. Sinan Paşa Camii 2008 yılından itibaren Tika ve Türkiye Devleti tarafınca onarılmaktadır.

Şekil 38. Sinan Paşa Camii'nin içinden bir Görüntü (Leutrim Shpejti)

Şekil 39. Sinan Paşa Camii'nin Kubbesi nın bir Görünümü (Leutrim Shpejti)

1.11. Terzi Memiş Camii

Halk arasında “Terzi Mahalle Camisi” olarak bilinen Terzi Memiş Camii Prizren’de 2006 yılına kadar özgünlüğünü koruyan kubbeli Türk dönemi yedi camiden biri olup; ayrıca süslemeleri korunmuş beş camiden biriydi. Terzi Mahalle’de dört sokağın kesiştiği kavşağın güneydoğu köşesinde kurulmuştur. 2006 yılında tadilat sonucu iç süslemeleri sökülüp duvarlar ve iç kubbe sıvalanmıştır. Müezzin mahfilinin sağ tarafında duvar üstünde işlenmiş büyük bir çember içerisine alınmış "tarihi bina 1132 süsleme yazısı caminin Hicri 1132 Miladi 1721 senesinde kurulduğunu göstermektedir. Mehmet Tahir Efendi Terzi Memiş menkıbesinde Memiş'in terzi olduğunu bildirmektedir. Memiş Prizren ağzında Mehmet isminin söyleyiş yöntemlerinden biridir. Cami binasının birkaç onarım gördüğü, zaman içinde cami binasına kimi ek bölümlerin eklendiği sezilmektedir. Bu onarım ve ek binaların ne vakit ve kimler tarafından yapıldığını bugüne yazılı belgelerden iki yazıt bulunmaktadır. 1226/1811 senesinde yazıldığı belirtilmiş olan yazıt o yıl boyunca hayırsever Osman Ağa 'nın gayretleriyle camide bir tamirin yapıldığını ve Hacı Ömer Lütfi'nin "Tevari"sinde bulunan 1927 yılı tarihindeki şiirinden öğreniyoruz. Hacı Ömer Lürfi'nin yazdığı bu şiir hayırsever Musa Efendi'nin gayretleriyle caminin meydana getirilen tamirine ait tarihtir. Onarım esnasında caminin cemaat yerine barok üslubunda iki kattan oluşan bir ek bina ve cami arasında aynı üslüpte süsleme işleri yapılmıştır. 1995 senesinde ise cami binasının batı duvarına bitişik namaz odası yapılırken cami minaresi bu odanın içerisine alınmıştır. . Cami binası kare şeklinde olup; sekiz köşeli kasnak üstünde tek kubbeli kagir minaresi sekiz tarafa akıntısı olan el kiremidi ile örtülüdür. Caminin iç duvar kalınlığı 1m olup, 7.25 x 7.30m’dir. Kasnak bölümünde, mihrabın üzerindeki pencere üstünde beş kubbeli ve her birinin üçer şerefesi olan dört minareli camiyi meydana getiren "La ilahe illallah” güzel yazı bulunmaktadır. Kuzey-batı duvarındaki pencere boşluğu müezzin mahfiline çıkaran kapı olarak kullanılıp, diğer dört duvarın üst kısmında üstleri kemerli birer pencere bulunmaktadır. Kıble duvarının alt bölümünde iki, sol duvarda iki, sağ duvarda bir dikdörtgen pencere ve gömme dolap bulunur. Cami mihrabı duvar oyuğudur. Ahşap olan minber çekilerek kıble duvarına yapışık metal basamaklı alışılagelmemiş tarza bir minber yapılmıştır. Caminin giriş kapısı sağdadır. Sol tarafta son cemaat yeri için bir duvar oyuğu bir dış mihrap bulunur. İki kattan oluşan son cemaat yeri 12,40 x 6,40 metredir ve üst katına içerden ve dışardan yapılma iki ayrı merdivenden çıkılmaktadır. 12 köşeli olan minare kaidesinde yuvarlak olan minare gövdesi oturmaktadır. Basit bir şerefeli olan minare cami

kubbesinin yüksekliğinden birbuçuk kere yüksektir. Camiye son cemaat yerinde bulunan kapıcıktan çıkılmaktadır Cami avlusu kaya döşeli olup sokak kapsının girişinin sol tarafında bulunan ıhlamur anıt ağacı kesilerek 1989 senesinde Hamit Çüfte'nin hayratı olarak üzeri örtülü şadırvan yapılmıştır. 1682 m 2 bir arazide kurulmuş olan cami binasının güney-doğu yanındaki arazi muşmula ekilerek meyve bahçesine dönüştürülmüş ve eskiden varolan kabirler ve mezarların kitabeli baş taşları yok edilmiştir. Bugün ancak bir kabir kitabeli baş taşı ile korunmaktadır. Oysa Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi 1976 senesinde camiyi ziyaret etmiş olduğu vakit cami haziresinde "saç üzerine yazılmış Sahibü'l-hayrat velhasanat Terzi Memiş levahasiyle işaret edilmiş kabirde ilk bani yatar" yazarak caminin kurucusu Terzi Memiş'in kabrinin olduğunu bildirmektedir. 2008 senesinde hizmete açılan kız imam hatip okul binası 4 kattan olup camiye bitişik yerde kurulmuştur. Terzi Memiş cami binasının doğusunda vakıf binası bulunmaktadır. 1985 senesinde eski bianın yerinde yine iki kattan oluşan bu vakıf binasında dört dükkan ve üst katta bir oda cami mehtebi olarak kullanılmaktadır.

Şekil 40. Terzi Memiş Camii'nin Diş Görğüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

Şekil 41. Terzi Memiş Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

Şekil 42. Terzi Memiş Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

Şekil 43. Terzi Memiş Camii'nin Diş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

1.12. Tercüman İskender Bey Camii (Dragoman)

Dragoman sözcüğü Italyanca olup, Türkçe kelime anlamı "tercüman" demektir. Türk döneminde dış ülkelerle yapılan dış ilişkiler ve ticari antlaşmalarmda tercümanlık meydana getiren kişiye dragoman denirdi. Tercümanlık yapan İskender Bey bundan dolayı Dragoman olarak bilinirdi. Tercüman İskender Bey tarafınca inşaa edilen camii sonrasında halk camii ve caminin bulunmuş olduğu mahalleyi Dragoman olarak adlandırdı. Bajdarana'da sokakların kesiştiği meydanda, üç yol kavşağının güneyinde bulunan ve üç yandan evlerle ve Motra Çiriyazi ilkokulu binasıyla sarılıdır. 1795 senesinde onaylanan Mehmet Tahir Paşa'nın vakıfnamesinde Dragoman Cami'nin bahsi geçmektedir. Tercüman İskender Bey'in Horasan'dan gelen kıymetli ve ileri gelen biri olduğu camii 1795 yılından önce kurduğu bilinmektedir. Caminin bu tarihten önce kurulduğu tahminini o yıllarda Yemişçi Hasan Paşa'nın Tercüman İskender Mahallesinde yaptırdığı çeşme de güçlendirmektedir. Cami avlusuna sokaktan kemerli boşluğa yapılma iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Kapı boşluğunun söveleri ve kemeri dörtköşeli kesme taştır. Üstü kiremit örtülü verandadır. Avlunun solunda çatı dibine kalan son cemaat yerine girilmektedir. Güneye doğru cami binasından ve minare gövdesinden dışarı taşan 3,90 santimetre genişliğindeki son cemaat yerinin üst katına sol taraftaki merdivenlerden çıkılır. Kattaki namaz kılma bölümünden bir kapıcıkla mahfille çıkılır. Mahfilin ortasında müezzin yeri olan bir cumba vardır. Mahfilin alt bölümü cami binası arasında mensuradır. Ahşaptan olan mahfil 8 ahşap direk üstünde durmaktadır. 8,70 x 8,75 ölçüsünde olan cami duvarları 85 santimetre kalınlığındadır. Camii duvarının alt kısmında bulunan dikdörtgen şeklinde altı pencere; üst kısmında ise üstleri kemerli dokuz pencere bulunur. Üzerinde öküzgözü bulunan duvara oyulmuş şekilde bulunan Mihrab; kenarları kabartmalı nebat/bitki şekilleriyle işlenmiştir. Minber ve mihrap içinde iki metre uzunlukta. İçten basık kubbeli ve sıvalı olan cami örtüsü, dıştan dört tarafa akıntısı olan kiremit ile kaplı bir çatıdır. 1960 senesinde camide çıkan yangın esnasında cami hasara uğramış, onarım sonrası tekrardan hizmette açılmıştır. 1997 senesinde tamir edilen çatısı ve cemaat yeri tamamen yeni yapılma, yangından korunabilmiş olan süslemler de yok olmuştur. Bugün caminin ancak mihrabındaki süslemeler XVI. yüzyıla ilişkin olan sanat işidir. Cami minaresi dörtköşeli taş kaide üstünde köşesiz, yuvarlaktır. Şerefe ve üst bölümde onarım sonrası, maalesef eski görünümünü tamamen kaybetmiştir. . Cami avlusunun güney-batı tarafında 1994 senesinde yapılma iki kattan oluşan bir bina vardır. Binanın zemin katı gusülhane olarak kullanılmaktadır, üst katında ise iki oda mektep

gereksinimlerini karşılamaktadır. “Alaudin Medresesi” kız öğrencileri için 1997/98 öğretim yıllı için derslik olarak kullanılmıştır. 1962 senesinde Kâtip Sinan Camii'nin kuzeyinde Altıparmaklar ailesi bahçesinde bulunan Karslı Ali Efendi türbesi Ordu Evleri'nin yapılması nedeni öne sürülerek yıktırılıp cemaat tarafınca binanın bulunduğu yere taşınmıştır. Cami avlusunda bu binanın inşaatına geçilmeden önce 1994 senesinde mezar cami mihrabının arkasındaki boşluğa taşınmıştır. Burada bulunan bir diğer kabir ise Bekir isimli mürşid ile alakalı kabir taşı bulunmaktadır. Hicri 1213 Miladi 1798 senesine ilişkin olan bu kabir taşının cami binasının güneyinde bulunan mezarlıktan korunan biricik eser olduğu söylenmektedir. Bugün bu mezarlığın bir kısmı yol yapılma, bir kısmı ise önceleri camiye bağlı mektep binası olan ve geçlere dek "Yerel Birliği” dairesi ve toplantı yeri olarak hizmet eden ve üç sene ilkin İç İşler Bakanlığında çalışan bir polis tarafınca ev olarak kullanan binanın bahçesi olmuştur. Bu bina bir ara İlkokul binası Olarak da kullanılmıştır. 2000 senesinde bu bina yıkılmış, oluşturulan meydanın ortasına şadırvan yaptırılmış ve çevresi küçük park şeklini almıştır.

Şekil 44. Tercüman İskender Bey Camii'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 45. Tercüman İskender Bey Camii'nin Mimberi (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

Şekil 46. Tercüman İskender Bey Camii'nin İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

1.13. Çuhaci Mahmut Camii (Markılıç)

Yerleşim olarak Tabakhane'den Yeni Mahalle'ye çıkan ilk sokağın sol tarafında kalmaktadır. Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi Ev. KOK. 15—9 S. daki kayıtlara göre Çuhacı Kurd Camii ismi ile takdim ediyor. Caminin giriş kapısı üstündeki 70x45 boyutunda bulunan yazıta; camiinin Çuhaci Mahmut Ağa tarafınca yaptırılan cami harap olunca 1223 / 1808/09 senesinde Abdullah Ağa tarafınca onarıldığını bildiriyor. Minaresi kısa, duvarları 75 cm. kalınlığında ve iç ölçüleri 6,75x6,60 olan cami ahşap çatılıdır ve üzeri el kiremidi ile örtülüdür. Mihrabı duvar oyuğu, minberi ve mahfili ahşaptır. Dr. M. Kemal Özergin, Dr. Hasan Kaleşi ve İsmail Eren tarafınca kaydedilmiş ve "Prizren Kitabeleri" (Vakıflar Dergisi rakam 7, 1968 Ankara) makalesine aktarılan söylentilere göre caminin temelini atan Çuhacı Mahmut sefere gitmeye zorunda kalmış olduğu için inşaat yarıda kalmıştır. Savaşta şehit düşen Çuhacı Mahmud'un temelini attığı caminin inşaatına cemaat kırk sene sonrasında devam ederek camiyi tamamlamış. Birçok kere onarım bulan caminin Hicri 1223 Miladi 1808 senesinde meydana getirilen tamirine ilişkin olan kitabe[1] şöyledir:

Şekil 47. Çuhaci Mahmut Camiisinde bulunan Kitabe (Leutrim Shpejti)

[1] Kitabe'nin aslı şu an halen camide duruyor.

Pür hayır ile mevsuf-i sahha *Ki çuhaci Mahmud ismi müsemma*

Rızaen lillah içün bir hayr-eser *Dehr-i dünın inkılabından meger*

Ol bu mescidi kılmış idi bina *İnhiraf-i tak olmış darü's sala*

Kenz-i hidayetden olmış hissemend *Burc-i kimyadan zuhur itdi bu kez*

Eylemiş bünyad çün ahsen -nüma *Bir se'adet ma'deni, şahs-ı safa*

Kim mücedded tahir-i emval ile *Mesned-i kanını eyledi me'va*

Eyledi bu mescidi hasbi inşa *Böyle bir eser'aziimi yapdı çün*

Ne güzel hayra mıvaffak oldı kim *Kıldı kendüye şefi'ruz-i ceza*

Ferr-i Şirin-zade Abdullah Ağa *Didi çün nazmı ile Ragıb tarih*

Talib-i rızada vus'sarf ile *Hamdi sena kıl ol ma'bud şeha*

Şekil 48. Çuhaci Mahmud Camii'nin Dış Görüntüsü

Şekil 49. Çuhaci Mahmud Camii'nin İç Görüntüsü

1.14. Emin Paşa Camii

Prizren'in en güzel ve çok kıymetli camilerinden olan Emin Paşa Camii; aynı adı taşıyan mahallede, Gazi Mehmet Paşa Hamamının kuzeyinde bulunur. Günümüzde de bu iki muhteşem mimari eser birkaç asır önceki ihtişamıyla yerlerinde durmaktadır. Güneydoğu yönünde bulunan sokak kapısından cami avlusuna çıkıldıktan sonrasında Emin Paşa camii binasına varılır. Caminin 1832/33 tarihinde Emin Paşa tarafınca kurulduğu kapı üstünde bulunan 42 x 52 sm. boyutunda mermer üstünde iri sülüs ile yazılı kitabeden anlaşılmaktadır. Emin Paşa, Küstendil Sancağı Mutasarrıfı olan Mehmmed Tahir Paşa'nın oğlu ve Mahmud Paşa'nın kardeşidir 1798 senesinde Prizren mutasarrıflığı vazifesinde bulunan Emin Paşa'nın amcası olan Rüstem Paşa'dan sonrasında, kardeşi Mahmud Paşa geliyor, ama bu vazifede uzun kalmayıp, onun yerine Prizren Sancakbeyi olarak Emin Paşa geçiyor ve bu görevde 1843 yılına kadar kalıyor. Hicri 1249 Miladi 1843 senesinde ölen Emin Paşa, peşinden camiden başka caminin avlusunda bulunan bir medrese binası ile bir şadırvan bırakmıştır. İki yada üç basamak derinliğinde olan bu şadırvan 2. Dünya Savaşından sonrasında bilinmeyen nedenler yüzünden örtülerek toprak altında kalmıştır. Emin Paşa ile kardeşi Mahmud Paşa 1833 senesinde gazi Mehmed Paşa hamamı üstünde bir tamir yaptırdılar. Medrese binası hala mevcut olup, ta 2. Dünya Savaşı patlak verinceye kadar çalışmıştır. Binanın duvarında 67 x 55 cm. büyüklüğünde iri sülüs ile yazılı mermer kitabe medrese binasının Emin Paşa'nın ölümünden 13 sene sonrasında Prizren halkı tarafınca yaptırılan onarıma aittir. Emin Paşa Camii mimarisiyle ve iç süslemeleriyle 1615 senesinde Prizren'de inşa edilmiş Sinan Paşa Camiinin minyatürünü teşkil etmektedir. Sinan Paşa Camii iç süslerinde kullanılan motif ve renklerin aynısına Emin Paşa Caminde de rastaldığımızdan; Sinan Paşa Cami'nin son iç süslemlerinde çalışan ustalar burada da çalışmıştır idalarını güçlendirmektedir. . Caminin iç büyüklüğü 9.25 x 9.25 m. ölçüsündedir. Duvarlar 1.34 m. kalınlıktadır. Caminin son cemaat yeri-revakı 3 kubbe ile örtülüdür. Altta 10, üste 9 penceresi bulunmaktadır. Kubbe yuvarlak köşeliklerde oturur. Kubbenin tam ortasında çok büyük bir rozet işlenmiş ve onun çevresinde bir çemberi teşkil eden sarı, kırmızı ve mavi renklerle bir yaprak dizisi vardır. Mihrabın üzeri de çeşitli motiflerle işlenmiştir. Burada en fazla açık sarı, koyu kırmızı, mavi, yeşil ve başka renkler kullanılmıştır. Mahfil bölümü giriş kapısının hemen sağ tarafında yapılma dört direk üstünde durmaktadır. Her direğin birleştiği yarı çemberin bittiği yerlerde, Prizren şehrinden cami, köprü,

kale benzer biçimde muhtelif motifler yer alır. Üç kubbeden oluşan son cemaat yeri 1995 senesinde, sütunlar içinde kenarları kahverengi olan alüminyum camlık ve kapı ile kapanmıştır. Bundan önce 1992 senesinde cami minaresinin sıvası patladığı için yine sıvalanarak beyaz boya ile badana yapılmıştır.

Şekil 50. Emin Paşa Camii'nin dışardan bir görüntüsü (Leutrim Shpejti)

Şekil 51. Camii'nin iç görüntüsü (Leutrim Shpejti)

Şekil 52. Camii'nin iç görüntüsü (Leutrim Shpejti)

2. Kiliseler

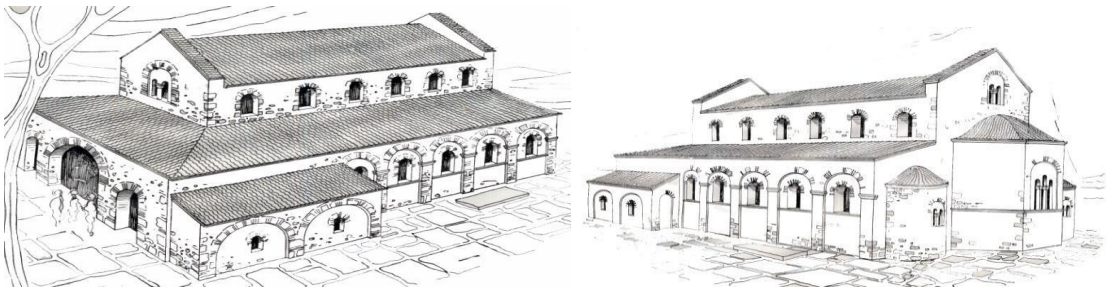
2.1. Cuma Camii (Aziz Prenda Kilisesi)

Kosova'nın Tarihi Prizren şehrinde bulunan Kutsal Cuma Klisesi; Sırp Ortodokslar'ın Ayasofyasıdır. O dönemin bilginleri klisenin eski bir tapınak üzerine yeniden inşaa edildiğine hemfikirdiler. İlk evredeki (V-VI. yüzyıl) erken Hıristiyan kilisesinin ve ardından Bizans bazilikasının (IX yüzyıl) temellerinin, İliryalılara adanmış Pagan tapınağının (bizim çağımızdan önce) temellerine atıldığı varsayılmaktadır. İsmini doğurganlık ve doğum tanrıçası 'Prema veya Cuma' dan almaktadır. Yeniden inşaasından sonra, Sırplar kilisenin eski adını kullanmaya devam etmiş ancak Kutsal Cuma'dan Sveta Petka'ya uyarlamışlardır. Sırp Kral Milut'in emriyle 1306-1307 yıllında yeniden inşa edilmiştir. Restorasyon çalışmalarının yönetimi dönemin tanınmış ustaları Nikola ve Astrapa tarafından gerçekleşti. Bu süreçte kiliseyi Bizans ve Raska üslubunun birleşimiyle özgün ve zengin bir mimari ve sanatsal ifadeyle zenginleştirmişlerdir. Prizren'in 1455/59 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girmesinden ve camiye dönüştürülmesinden sonra Cuma Cami olarak anılır (Nenadoviç, 1963, p. 163), bu isim halk tarafından günümüzde de kullanılmaktadır. Yeni türbe, haçın planimetrisi üzerine inşa edilmiştir. Yapım tekniğine göre bu kilise geç Bizans tarzı kiliselere aittir. Başlangıçta üç nefliydi, 1306/7'nin yeniden inşası sırasında iki kubbe eklendi, bu durumda beş ania oluştu. O zaman, batı tarafında çanlı ekzonartreks inşa edildi. Kilisenin iç duvarları fresklerle doludur. Fresklerin ilk katı, çift başlı kartalların hakim olduğu Orta Çağ Bizans dönemine aittir. Daha sonraki katmanlarda, Nemancid hanedanından vb. İncil motifleri ve kişilikleri olan kompozisyonlar hakimdir. Kiliseden camiye geçişi ile birlikte zaman içinde bazı değişiklikler yaşamıştır: - iç duvarlar sıvanmıştır; - bazı pencereler kapatıldı; - apsisi kaldırdı; - minare çan kulesinin üzerine yapılmıştır. 1912 yılında Birinci Balkan Savaşı ile cami kiliseye tekrar dönüştürülmüştür. Minaresi 5.6.1923 tarihinde yıkılmıştır. 1948 yılında 352 sayılı kanunla koruma altına alınmıştır. 1950-'52 yıllarında yapının ve fresklerin komple restorasyon-konservasyonu yapılmıştır. Alanda ve avluda arkeolojik kazılar yapılmıştır. Bu müdahalelerden sonra yapı müzeye dönüştürülür. '70'lerde ve 80'lerde restorasyonlar vardı - binanın korunması ve duvar freskleri. 2004 yılında çıkan yangında binanın içi ve çatısı zarar görmüştür. 2005-2008 yıllarında Kosova'daki Sırp Ortodoks Dini Yerlerini

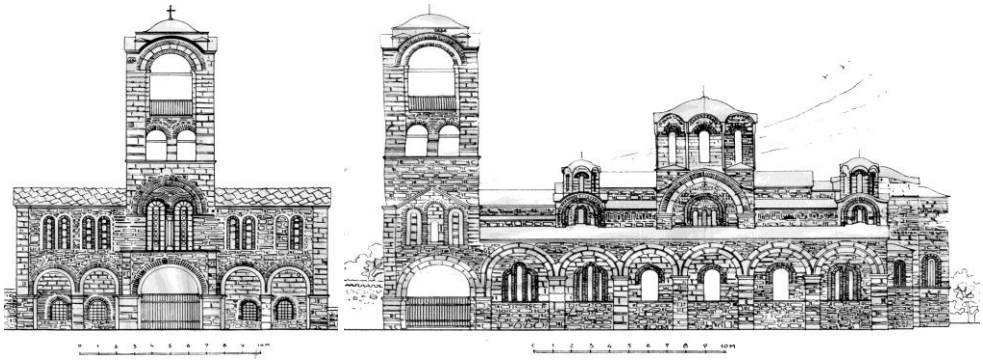
Yeniden Yapılandırma Komisyonu tarafından restore edilmiştir. Bu kilise, 2006 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne yazılan şehirdeki tek anıttır. (Ministria e Kultures, 2016)

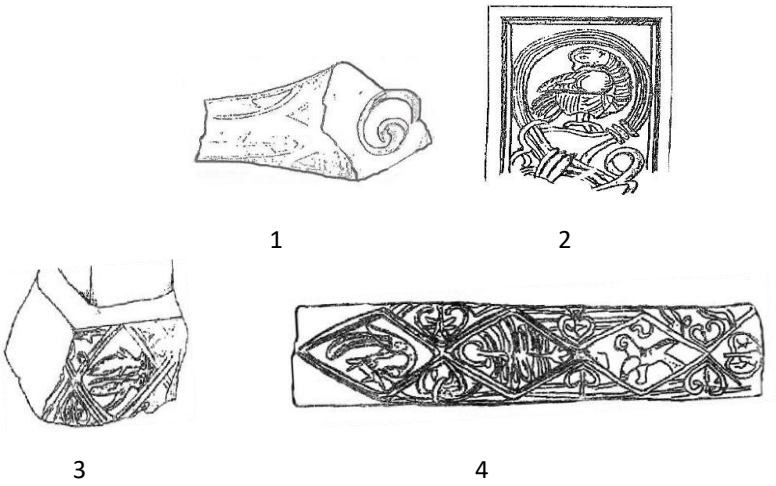
Şekil 53. Aziz Cuma Kilisesi Prizren (Kosova)

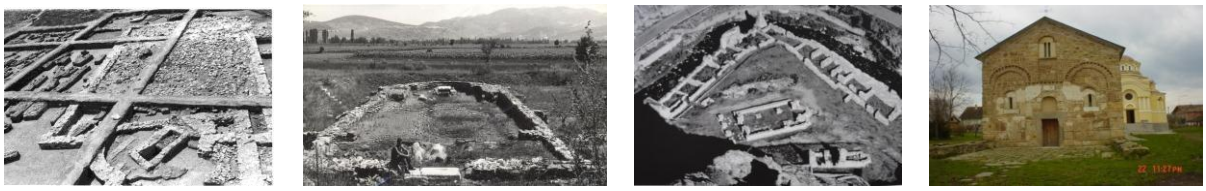
Şekil 54. Bizans Dönemi (S. Nenadovic)

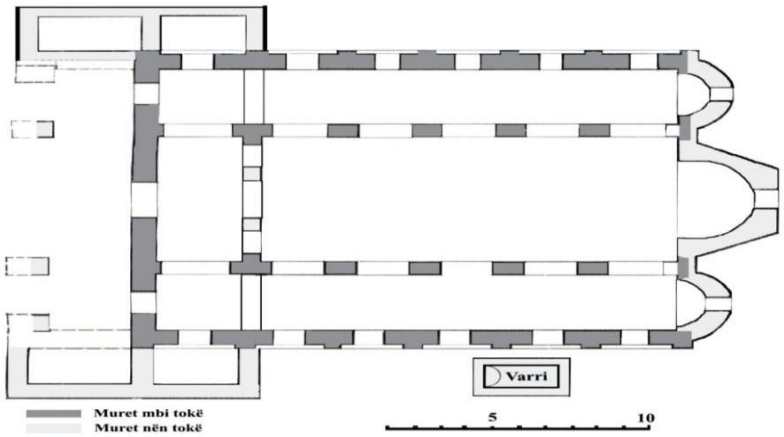
Şekil 55. XIV yüzyıl yeniden inşası (S.Nenadovic)

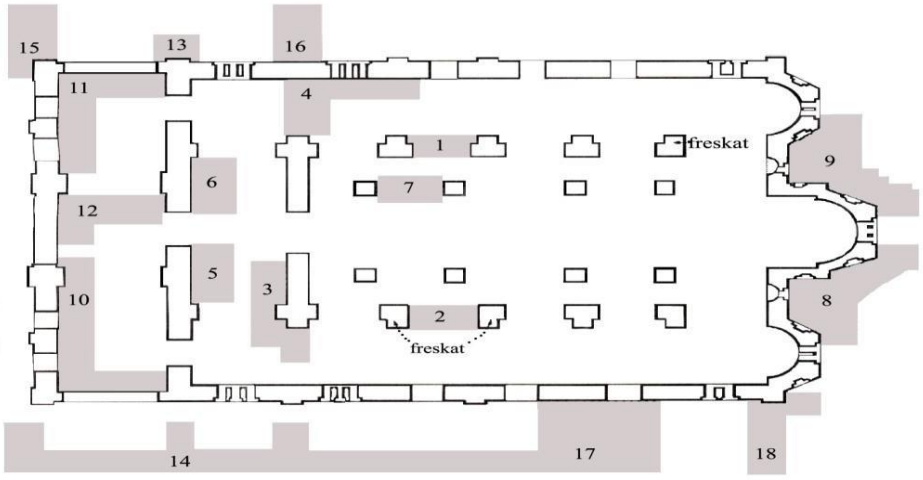
Şekil 56. Roma ve Bizans dönemi parçaları

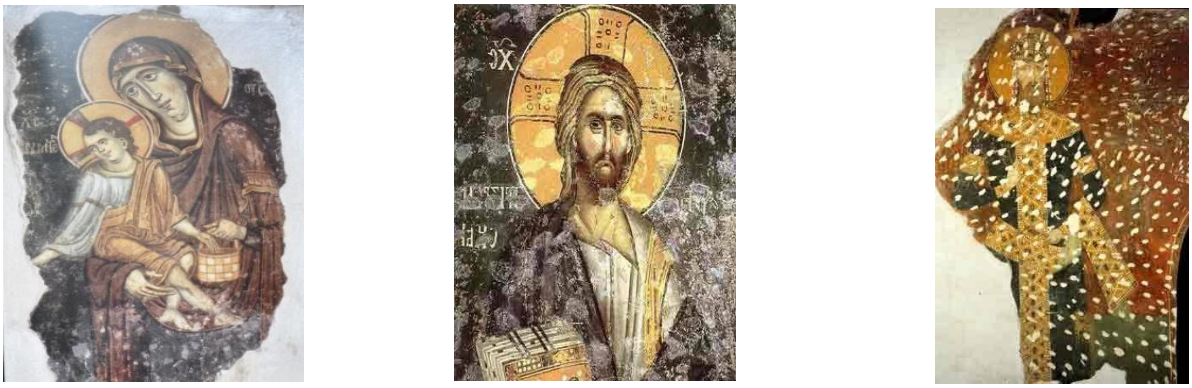
Şekil 57. Kosova'daki ilk Hristiyan Kiliseleri: Vërmica, Ulpiana, Aziz Archaengels manastırı, Lypjan

Şekil 58. Bizans dönemi bazilikası yer altı duvarları (S. Nenadović)

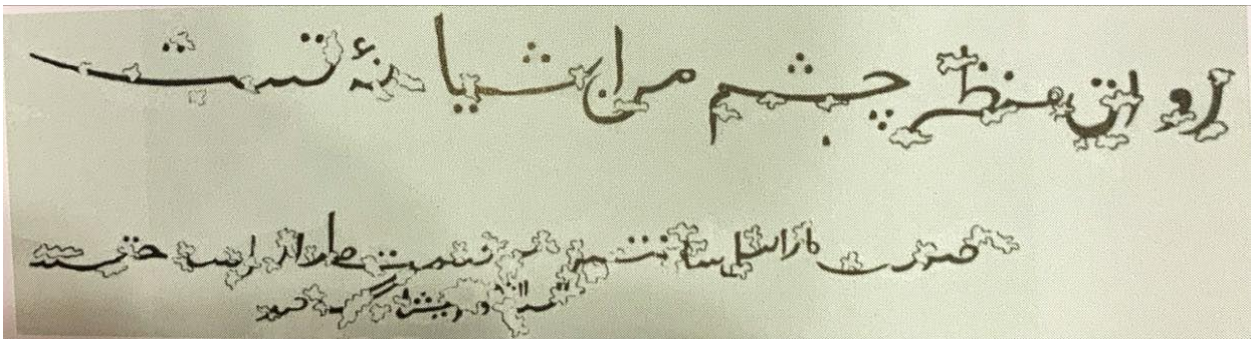
Şekil 59. On dördüncü yüzyılın rekonstrüksiyonu (1-18 kazılan alan) (Nenadoviç, 1963)

Şekil 60. Bizans dönemi ve on dördüncü yüzyıl freskleri (Nenadoviç, 1963)

Şekil 61. Camii'e dönüşmüş hali (1910)

Şekil 62. . ilk satır İran'ın Büyük Klisak Şairi Hafiz'den Farsça bir beyttir::

رواق منظر چشم من آشیانه توست

2.2. Aziz Nikolaos Kilisesi – Tutiqëve

Aziz Nikolaos Kilisesi - Tutiqëve, Prizren Tarihi Bölgesi'nin merkezinde, Papas Çarshi denilen bölgede yer almaktadır. 1331 \ 32 yıllarında Dragoslav Tutiqi (keşiş Nikola) ve eşi Bella tarafından yaptırılmış, kilisenin doğu duvarında bulunan taş yazıttan da doğrulanan, sadece içeriği bilinen parçada korunmuştur. on dokuzuncu yüzyıl transkriptine dayanarak. Kilise, dikdörtgen planlı, ışıklandırma için açıklıkları olan kubbenin üzerine oturduğu sekizgen kasnağı olan küçük bir neftir. Doğu tarafında iki yarım daire nişli yarım daire apsis vardır. Tuğla ile birlikte taştan yapılmıştır. Duvar resimleri azdır ve parçalanmıştır, aralarında kilisenin bağışçısı Aziz Nikolaos'un görünümü ile biraz daha iyi korunmuş fresk öne çıkar. Fresklerin temasına, düzenine ve üslubuna göre Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki resimler, Aziz Kurtarıcı Kilisesi (Prizren'deki) ve Aziz George Kilisesi'ndeki ilk resim aşamasına benzer, bu nedenle bu kutsal nesneler için aynı resim ustasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. (UNDP, 2019, s. 1) Tipolojiye göre bu kilise, geç Bizans tarzı aile kiliseleri tipine aittir ve çevrede yaşayan inananların ihtiyaçlarına adanmıştır. Bu anıt Kosova Anıtlar Listesinde 2898 no ile yer almaktadır (Regjistrimi i Trashegimise Kulturore, 2019, s. 1)

Şekil 63. Aziz Nikolaos Kilisesi'nin görüntüsü (Leutrim Shpejti 19.03.2021)

2.3. Aziz George (Runoviqit) Kilises

Aziz George (Runoviqit) Kilises, Prizren‘in Şadırvan meydanında bulunur ve Aziz George (Sinodale) avlusunda yer almaktadır. Runoviq ailesinin tarafından XV yüzyılın sonlarında ve XVI yüzyılın başlarında inşaa edilmiştir, Bina ortaçağ aile kiliselerine aittir ve apsisli dikdörtgen kaideli ve üç nefli bir kilisedir. Son zamanlarda narteksin bir kısmı, kilisenin etrafındaki mezarlık ve Runoviq kardeşlerin mezarları keşfedildi. Binanın güneybatı tarafında Metropolitan Mihajllo'nun mezarı bulunuyor (1733-1818). Kilisenin içinde XVII yüzyılından freskler yer almaktadır. Bu anıt Kosova Anıtlar Listesinde 2899 numara ile yer almaktadır. (Regjistrimi i Trashegimise Kulturore, 2019, s. 1)

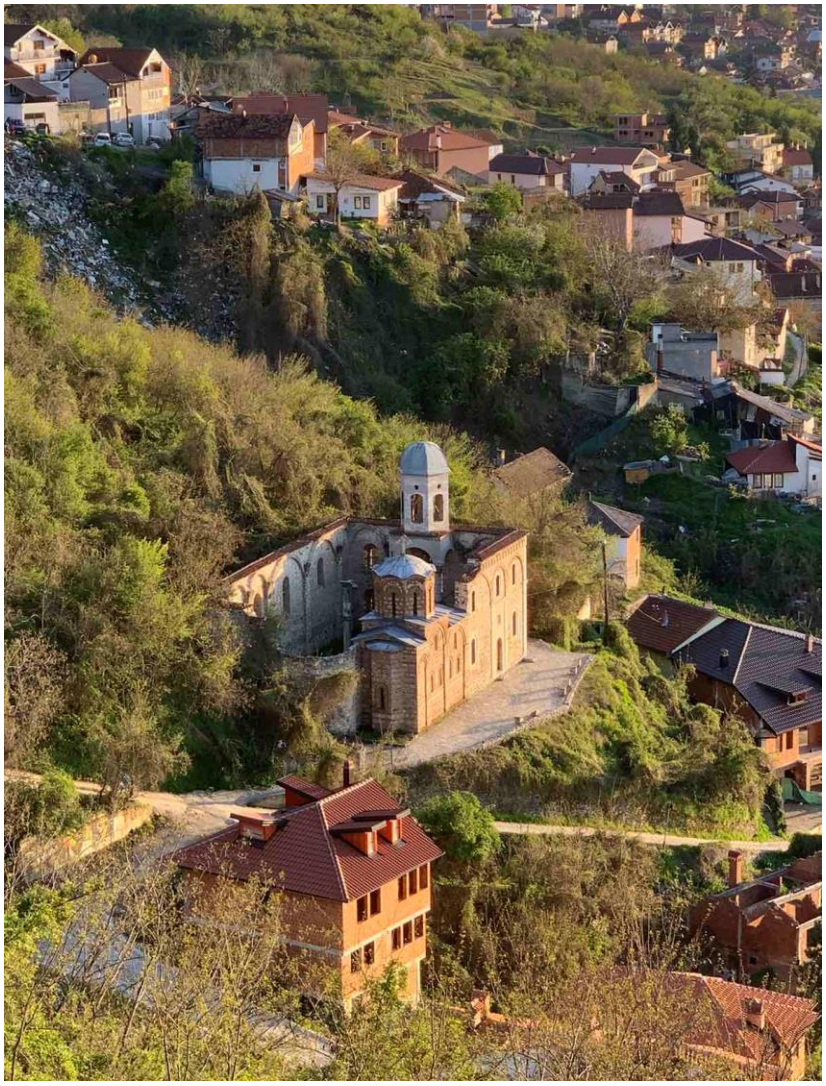
Şekil 64. Aziz George (Runoviqit) Kilises dış görüntüsü (Leutrim Shpejti 24.05.2021)

Şekil 65. Aziz George (Runoviqit) Kilises İç Görüntüsü (Leutrim Shpejti 24.05.2021)

2.4. Aziz Spas Kilisesi

Aziz Spas Kilisesi, 1333-1335 yıllarında inşa edilmiştir. Prizren Nënkala Mahallesi'nin güneydoğu kesiminde yer almaktadır. Yapılan araştırmalara göre bu kilise, planimetrisi boyunca tuğla ve taş sıralarının birleşimi olan Clausonage tekniği ile inşa edilmiştir. Ayrıca bu kutsal alandaki freskler iki aşamalı olarak boyanmıştır. İlk aşamada freskler ilk olarak XIV. yüzyılın dördüncü on yılında ortaya çıktı. Fresklerin geri kalanı 1348'de boyanmıştır. Pencerelerin etrafındaki kubbede, mimarisinde ve pencerelerin yarım daire şeklindeki kemerlerinde yer alan pişmiş toprak elemanlar bulunur, Bu anıt Kosova Anıtlar Listesinde 2855 numara ile yer almaktadır. (Regjistrimi i Trashegimise Kulturore, 2019, s. 1)

Şekil 66. Aziz Spas Kilisenin Kaleden Görünümü (Leutrim Shpejti 25.04.2021)

Şekil 67. Aziz Spas Kilisenin Dış Duvarı (Leutrim Shpejti 25.04.2021)

Şekil 68. Aziz Spas Kilisenin iç görüntüsü

2.5. Aziz George Kilisesi (Sinadol)

1856 - 1887 yılları arasında inşa edilmiştir, kireç harçla bağlanmış oyma taştan, çan kulesinin bir kısmı tuğladan yapılmış üç nefli bir kilisedir. 30 x 20 metrelik temeli vardır ve yüksekliği 13.80 metreyeye kadar ulaşır. Merkezi kubbeli bazilika tipindedir. İç kısımda doğu tarafında yarı kemerli bir sunak, mihrabın önünde narteksten merdivenle ayrılan bir nef yer almaktadır. Kilise, rengarenk bitki örtüsüne sahip parktan oluşan avlusunda olağanüstü bir manzaraya sahip. Bu anıt Kosova Anıtlar Listesinde 3390 numara ile yer almaktadır. (Regjistrimi i Trashegimise Kulturore, 2019, s. 29)

Şekil 69. Aziz George Kilisesi dış görüntüsü (Leutrim Shpejti 24.05.2021)

3. Tekkeler

3.1. Musa Kutub Efendi Tekkesi (Sinani)

MUSA KUTUB EFENDİ (SİNANİ) TEKKESİ, yerleşim olarak eski tabakçıların-dericilerin imalathanesinin bulunmuş olduğu Tabakhane'de Suzi Camii ve Rüşti'ye binası karşısında bulunmaktadır. Semahanesi çökmüş. Tekke binası yıkılmak üzere olup,iki kattan oluşan harem binası halen hizmet vermektedir. Tekke binasının girişinde semahaneye bitişik Kutup Musa Efendinin de kabrinin bulunduğu türbe binası vardır. 1576 senesinde Horosonalı Kutup Musa Efendi tarafından kurulan tekke, civarın ilk tekke binası olma özelliği taşımaktadır.

Şekil 70. Musa Kutub Efendi Tekkesi'nin Güröüntüsü (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

3.2. Kaderi – Zincirli Tekkesi (Kurila)

KADERİ (KURİLA) - ZİNCİRLİ TEKKESİ 1646 senesinde Kurila semtinde inşaa edilen tekke; semahanede, perdeler, zarflar, dergâh çerahı, şifa taşları, meydan aynası, derviş keşkülü, şeyh müttekası, kavuklar, çalparalar, mevbe, ney ve mazharlar sergilenmiş halde bulunmaktadır. Tekke binasına bitişik olan yerde geçmiş şeyhlerin kabirlerinin olduğu türbe binası vardır.

Şekil 71. Kaderi – Zincirli Tekkesi'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 28.05.2021)

Şekil 72. Kaderi – Zincirli Tekkesi'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 28.05.2021)

3.3. Halveti Tekkesi

HALVETİ TEKKESİ, dört asıra yakın eski şeklini korumaya başaran tekke binası, 1961 senesinde kent merkezinde inşaa edilmiştir. Tekke binası ve semahane içinde şadırvanı vardır ve suyu hususi olarak Kırpınar'dan getirilmiştir. Semahaneye bitişik şeyh ailesinin barındığı harem binası bulunur. Bu ev tekkenin kuruluş tarihine denktir. Tekkeyi şeyh Abeddin yönetmektedir.

Şekil 73. Halveti Tekkesinin Şadırvanı (Leutrim Shpejti 24.05.2021)

Şekil 74. Halveti Tekkesinin Zikir alanı[2]

[2] https://gazetadielli.com/prizren-trashegimia-objektet-fetare/

3.4. Sinani (Terzimahale Şeyh Gani) Tekkesi

SİNANİ (TERZİMAHALE ŞEYH GANİ) TEKKESİ, çok geniş bir hazireye sahip olan ve 1668 senesinde Şeyh Ali trafından kurulan tekke; Terzimahalle Camii yakınlığında, Mustafa Baki İlkokul binasının karşısında bulunmkatadır. (FİSHEKQİU, 2017, s. 12) Türbe binasının giriş kapısının sağında Kutup Musa Efendi tekkesinde derviş olan Ali 'nin bir kerameti olarak bir gece içinde kazıldığına inanılan 8 metre derinliğinde bir su kuyusu vardır ki bugün bile suyu muhtelif dertler, hastalıklar için şifa için kullanılmaktadır. Çok sayıda kabirin bulunmuş olduğu tekke bahçesinde Malkoçoğlu Ali beyin de kabri vardır. Mezarların çoğunda baş taşlar kitabelidir. (FİSHEKQİU, 2017, s. 12)

Şekil 75. Sinani Şeyh Gani Tekkesi'nin Diş Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

3.5. Sadi Acize Baba Tekkesi

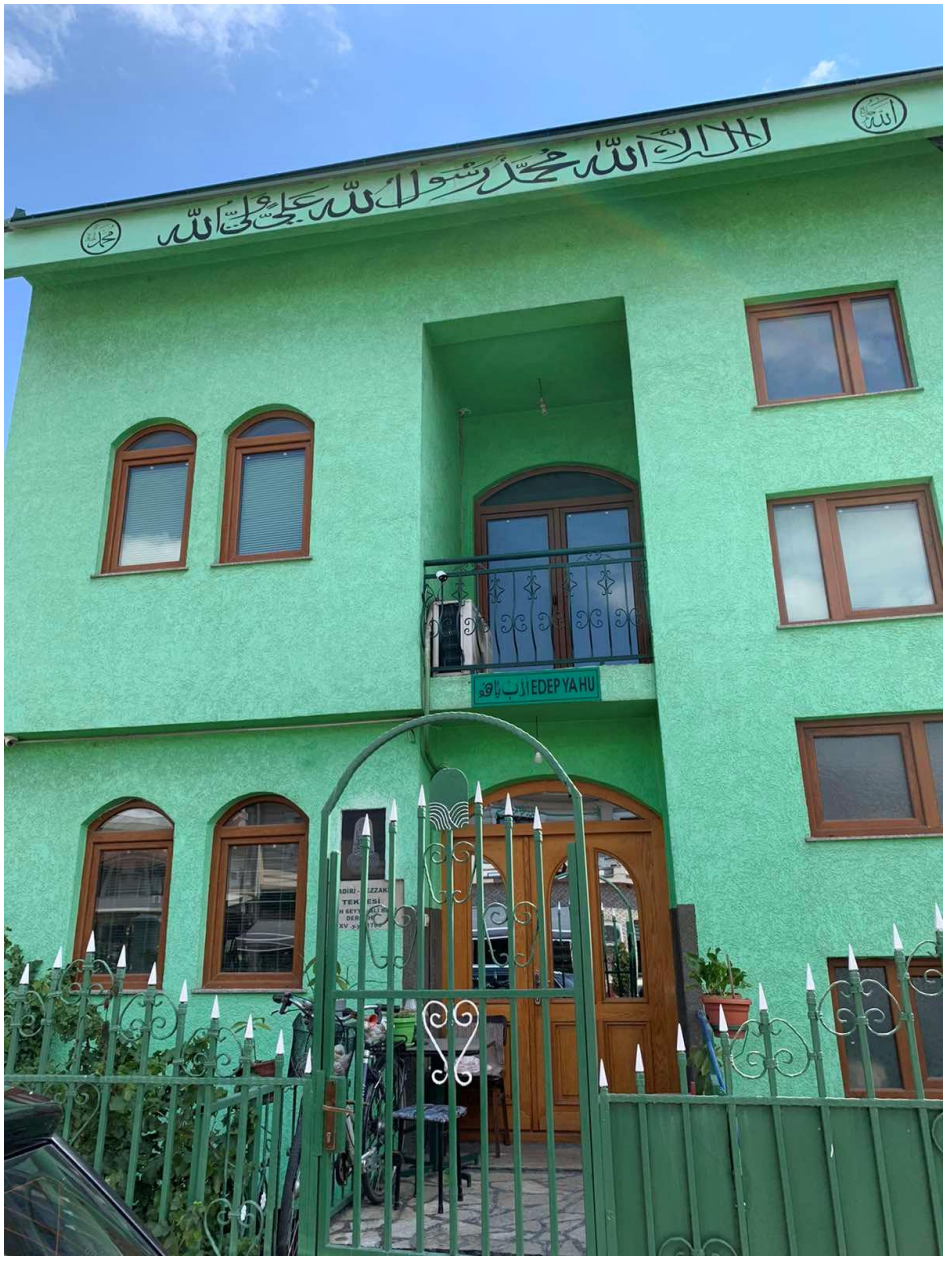
SADİ (ACİZE BABA) TEKKESİ, 1700 senesinde Süleyman efendi tarafından kurulan ve halen günümüzde tekke'ye ilişik olan yıkılmış semahanenin temelleri bulunmaktadır. Semahaneye halen duran beton merdivenler çıkarıyordu. Bugüne kadar kalan türbe binası arasında divanı bulunan şair ve şeyh Süleyman efendinin ve tekkenin diğeri büyüklerinin mezarları bulunur. Türbe binasının giriş kapsı üstünde Osmanlıca bir kitabe vardır. Maraş'ta Maksut Paşa Camii doğusunda ve Anıt ağacı Olan büyük çınar yanında bulunur.

Şekil 76. Sadi Tekkesi'nin Dış Görüntüsü (Leutrim Shpejti 27.05.2021)

3.6. Kaderi Seyid Ali Baba - Rezaki Dergâhı

KADERİ (SEYİD ALİ BABA)-REZAKİ DERGÂHI, 1830 yılında inşa edilen dergâh binası Namazgâh civarında bulunmaktadır. Dergâh binası içinde Osmanlı ordusu şehitlerinden Gözcü Mahmut babanın kabri bulunur. Sandukası Türk bayrağı ile örtülüdür.

Şekil 77. Kaderi (Seyid Ali Baba)-Rezaki Dergâhı'nın Giriş Kısmı (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

Şekil 78. Kaderi (Seyid Ali Baba)-Rezaki Dergâhı'nın Arka Kısmı (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

III. BÖLÜM

Prizren Şehri'nin Tarihi Yapıları

1. Prizren Şehri'nin tarihi yapıları ve Görsel Kimlikleri

1.1. Prizren Hamamları

1.1.1. Ahmed Şemsuddin Bey Çifte Hamamı

AHMED ŞEMSUDDİN BEY ÇİFTE HAMAMI, Prizren Körağa Mahallesinde, Osmanlı döneminde camiye dönüştürülen Cuma Camii-Bogorodiça Levişka kilisesi yanındadır. Hamamın bahçesinde Prizren kent merkezinden sökülerek tekrar eski haline getirilmiş Esma Hanım çeşmesi bulunmaktadır. Hamama bitişik saat kule bulunuyor. Söz konusu hamam, 1948 senesinde inşaa edilmiştir.

Şekil 79. Ahmed Şemsuddin Bey Çifte Hamamın Dış Görüntüsü ve Sahat Kule (Leutrim Shpejti 19.03.2021)

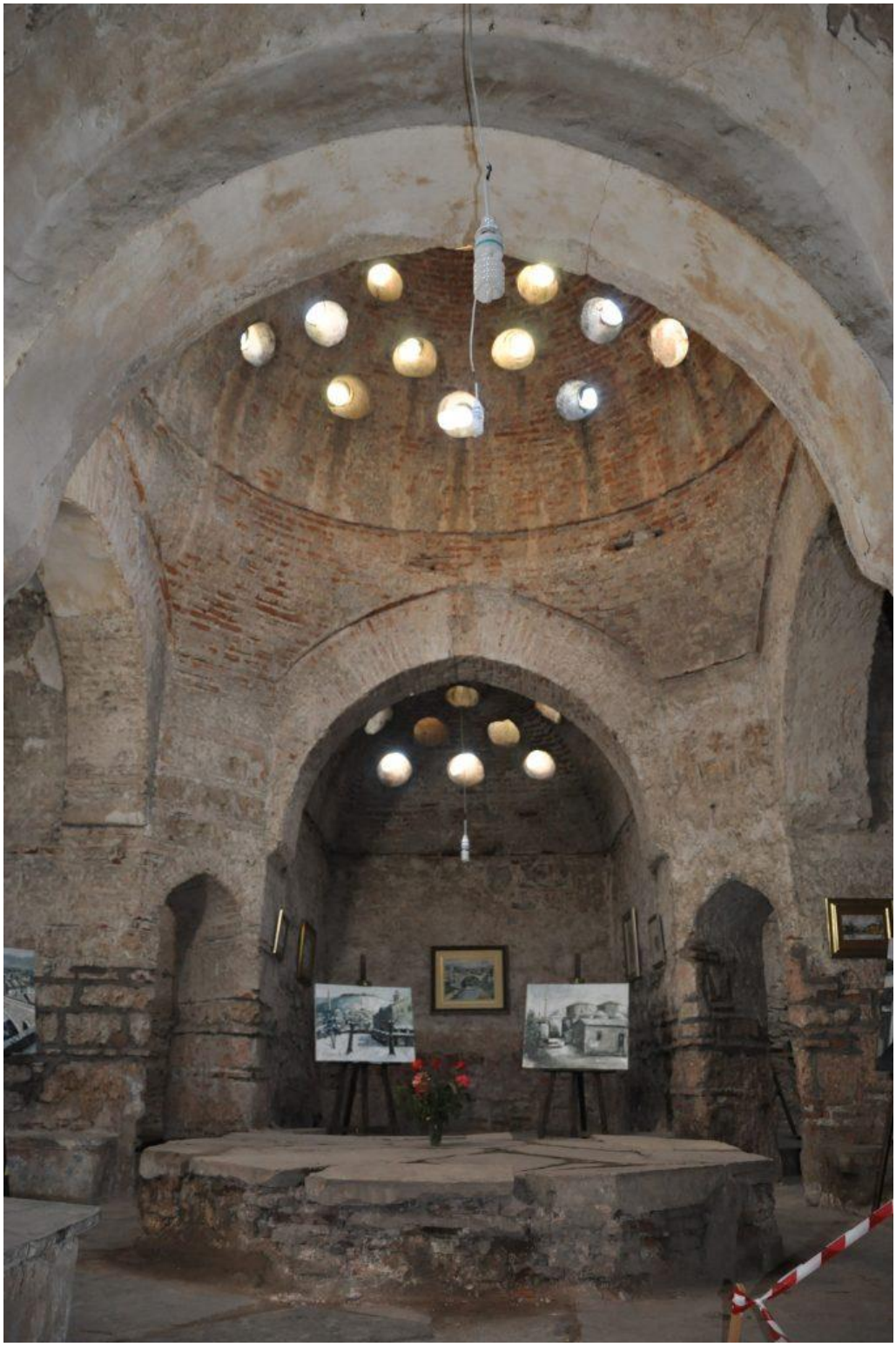
1.1.2. Gazi Mehmed Paşa Hamamı

GAZİ MEHMED PAŞA HAMAMI, veya Prizren Hamamı, Kosova'nın Prizren ilçesinde bulunan bir hamamdır. Hamam, XV. Yüzyılın (1498) sonunda inşa edildiğinden Kosova Anıtlar Listesi'nde yer almaktadır. Bu anıt 380/54 numara ile onaylanmıştır ve "mimari" kategorisine aittir. (Ministria e Kultures, 2016, s. 30)

Prizren Hamamı,15.yüzyıl sonlarına doğru daha net olarak 1498 senesinde inşa edilmiştir. Çifte Hamamı özelliğini taşıyan bu hamam;her iki cinsiyet aynı anda kullanılabilmekteydi. Hamamın erkekler için olan bölümü diğerlerinden biraz daha büyüktür. Ayrıca erkek kısmının kapısı genellikle ana caddeye açılmaktadır. Diğer bölümler ise giriş kısmı (bekleme ve ikram), gardırop bölümü, yıkanma, terleme, eğlencenin yapıldığı orta kısım ve güney kısmından oluşmaktadır. Hamam, tuğla ile birlikte farklı taşlardan yapılmıştır. (ÇEKO, 2017, s. 164) Duvar kalınlığı 90cm olup,içten sıvalıdır. Binanın çatısı, soğuk kısımda (resepsiyon) tambur üzerine inşa edilmiş iki kubbe ve hamamın sıcak kısmının üzerinde dokuz küçük kubbeye sahiptir. Gardırop ve kazan kısmı kemerlerle kapatılmıştır. soğuk kısımda ve diğer kısımlarda kurşun karolar ile döşenmiştir. Şu anda Gazi Mehmed Paşa Hamamı, Prizren şehrinin çeşitli resim sergilerine ev sahipliği yapıyor. Hamam, Osmanlı Dönemi'nin Prizren'de tarihi, mimari, sosyal ve çevresel öneme sahip en karakteristik yapılarından biridir.

Şekil 80. Gazi Mehmed Paşa Hamamı ve arkasında Emin Paşa Camii Minaresi (Leutrim Shpejti)

Şekil 81. Gazi Mehmed Paşa Hamamın iç görüntüsü

Şekil 82. Gazi Mehmed Paşa Hamamın iç görüntüsü (Leutrim Shpejti 15.05.2021)

1.2. Prizren Kalesi

Prizren Kalesi (Arnavutça: Kalaja e Prizrenit; Sırpça: Призренски град, Prizrenski grad), Kosova'da aynı adı taşıyan şehirde bir tepe surudur. Kale çevresinde gelişen Prizren'den geçen nehre bakmaktadır. Prizren kalesi, Bronz Çağı'ndan beri (yaklaşık 2000 yıl önce) yerleşim ve kullanım alanı görmüştür. Geç antik çağda, Batı Dardania'daki savunma tahkimatı sisteminin bir parçasıydı ve Doğu Roma İmparatoru Justinianus döneminde yeniden inşa edildi. Sırp Nemanjić hanedanı 1371'e kadar kaleyi kontrol ettiğinden, bölgedeki Bizans yönetimi 1219-20'de kesin olarak sona erdi. 1371'den beri, bir dizi bölgesel feodal yönetici genellikle Osmanlı desteğiyle Prizren ve kalesini kontrol etmeye başladı bunlardan: Balšić, Dukagjini, Hrebeljanović ve son olarak Branković hanedanlarıydı. Osmanlı İmparatorluğu 1450'den sonra doğrudan kontrolü ele aldı ve zamanla kaleyi Rumeli bölgesi'de merkezi bir kaleye çevirdi. Modern kalenin çoğu, 18. yüzyıl yeniden inşa aşamasına aittir. (GÜLERSOY, 2008, s. 50)

Kale, Prizren kasabasının doğu kesiminde, arazinin doğal morfolojisinin ayırt edici özelliklerini takip eden çizgilerle şekillendirilmiş, stratejik bir konuma sahip hakim bir tepede yer almaktadır. Arkeolojik kazılar 1969'da, ardından da 2004 ve 2009-2011'de gerçekleştirildi. Kuleler, kasematlar, labirent koridorları, depolar ve diğer eşlik eden iç odalar ve konutlarla güçlendirilmiş sur duvarlarını içeren altyapının keşfiyle sonuçlandılar. 1948'de Olağanüstü Öneme Sahip Kültür Anıtı ilan edildi. Kale, Kosova Anıtlar Listesi'nde yer almaktadır. Bu anıt 1585/48 numara ile korunmaktadır. (Kultures, 2018, s. 14)

Şekil 83. Kalenin Bir Görünümü

Şekil 84. Kalen'nin Surları

1.3. Prizren Köprüleri

1.3.1. Ali Bey Köprüsü (Taş Köprü)

Elimizde bulunan mevcut bilgilere göre köprünün muhtemel inşaa edildiği tarih XV. yüzyıl sonları XVI. yüzyıl başlnagıcı olarak tahmin edilmektedir. Yemen Fatihi Sinan Paşa'nın babası Ali Bey'in 940/1533 tarihini taşıyan vakfiyesi Prizren'de yaptırdığı 4 köprünün 1146 tarihli kaydı Tapu Defterleri'nin 132-133'üncü sayfasında, Ali Emri Tasnifi namına 516 No ile kayıtlı olduğunu bildirmektedir.

Köprünün 3 gözü bulunup, bunlar bir ana kemer ve iki yan gözdür. Sağ ve sol gözlerin genişliği 2 x 4.2 metre olup, orta gözün genişliğ ise 10 metre, yüksekliği 5 metredir. Her iki ayakta destek için bulunan destek açıklığının ölçüleri ise uzunluğu 28.5 m, genişliği ise 4.2 m dir. Yeniden yapılan köprü de eskisi gibi, sarımtırak kesme taştan inşa edilmiştir ve üstü kaldırımlı olarak bırakılmıştır.

17 Kasım 1979 tarihinde, Yugoslavya Cumhuriyeti dönemi Prizren'de o güne kadar görülmemiş bir sel sonucu köprü yıkılmıştır. . Uzmanlara görüşüne göre, köprünün yıkılma sebebi olarak yol tamiri sebebiyle köprünün sağ gözünün kapanmasıdır. Üç yıl yıkık kalan köprü 1982 senesinde yeniden eski haline uygun olarak inşa edilmiştir.

Şekil 85. Taş Köprüsü Son hali (Leutrim Shpejti 18.03.2021)

1.3.2. Suzi Köprüsü

Tabakhane semtinde, Suzi Camii karşısında bulunan köprü, 1508 yıllında şair Suzi tarafından Akdere (Arnavutça; Lumi i Bardhë, Sırpça; Prizrenska Bistrica) üzerinde inşaa edilmiştir. Taştan yapılan köprünün kuzey tarafında bir gözü halen bulunmaktadır.

Şekil 86. Suzi Köprüsü ve Suzi Camii (Leutrim Shpejti 19.03.2021)

1.3.3. Arasta Köprüsü

Prizren şehrinin avantajlı coğrafik konumu, nehir ile şehrin ikiye bölünmesi birçok köprünün inşaa edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu yüzdenendir ki günümüzde Prizren Akdere nehri üzerinde yaklaşık olarak on köprü bulunmkatadır. Bunlardan biri Arasta Köprüsüdür. Arasta, üstü örtülü ya da dükkânlarının önü saçaklı çarşı anlamına gelen Farsaça'dan türemiştir. Günümüzde Arasta ismi kullanılmasına rağmen eski kapalı hali bulunmamaktadır.

Köprünün üzerinde aynı ismi taşıyan Arasta Çarşısı'nın bir bölümü bulunmaktadır. Arasta Çarşısı, güneybatıda Sinana Paşa Camii'nin yakınından başlayarak, Arasta Köprüsünde devam ederek, Arasta Camii'nin 50m ötesinde kuzey yönüne doğru devam etmektedir. Yapılış tarihi ve kim tarafından yapıldığı bilinmesede; Sinan Paşa'nın babası Ali Bey tarafından yapılma ihtimali olduğu düşünülmektedir.

Şekil 87. 1875'te çekilen bir fotoğraf, Kapalı Arasta köprüsü ve Taş köprü (Haskuka, 1991, s. 13)

Şekil 88. Arasta Köprüsü Son Hali (Leutrim Shpejti 18.03.2021)

1.4. Prizren Çeşmeleri

1.4.1. Sinan Paşa Çeşmesi

Sinan Paşa Çeşmesi 1615 senesinde Sinan Paşa tarafından yapılan Sinan Paşa Cami'nin ön yüzünde; merdivenlerin sağ tarafında bulunmaktadır. Kesme taş yapımı olan çeşme, suyu özel pişmiş toprak borularıyla getirilmiştir. Kurnası içi oyuk beyaz mermer olup, çeşmenin genişliğinde kare şeklinde dir. Prizren kent merkezi olan Şadırvanda'dır.

Şekil 89. Sinan Paşa Çeşmesi (Leutrim Shpejti)

1.4.2. Şadırvan Çeşmesi

Prizren Tarihi Bölgesi'nde Sinan Paşa Camii'nin yanında "Şadırvan" çeşmesi bulunmaktadır. 15. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. XVII (Sinan Paşa Camii'nin yapımından sonra). Çeşme tabanı kare, gri mermerden oyulmuş taştan, üst kısmı sekizgen şeklindedir. Çeşmenin dört tarafında 1 m yükseklikte musluklar yer almaktadır. Üst kısım sekizgen şeklinde olup, geometrik süslemelerle süslenmiştir. Musluklar kesme taşlarla çevrili kemerli betondan yapılmıştır. Musluklardan gelen su kanallara akar. XIX. yüzyılın sonunda, Şadırvan çeşmesinin üzerinde Türk jandarma gözlemevi olduğu, Prizren KRCT belgelerinde bulunan bir fotoğrafla da doğrulanmaktadır. Şadırvan çeşmesi, Şadırvan Meydanı'nın ortasında yer alır, karakteristik konumu, şekli ve süslemeleri ile şehrin sembollerinden birini ve aynı zamanda bugüne kadar korunmuş en karakteristik Çeşme'yi temsil eder.

Şekil 90. Şadırvan Çeşmesi (Leutrim Shpejti 18.03.2021)

1.4.3. Altı (Topoklu) Çeşme,

Altı Çeşme Maraş Semti'nde Maksud Paşa Camii civarında bulunmaktadır. Kuruluş tarihi bilinmiyor. Çeşme havuzunu onarım amaçlı 10 Mart 1995 tarihinde yapılan mayınlama sonucu su akımı kesintiye uğramıştır. Maksud Paşa Camii imamı ve cemaati tarafından 1996 yıllında onarım yapılmıştır. Yakınlığında kayalıkların içi açılarak içme suyu için kaptaj yapılmaya başladığı 1998 senesinde Ağustos ayında tekardan kesilip aynı yıl içerisinden tekrardan onarılmıştır. Halk arasında Topoklu Çeşmesi olarak da bilinmektedir. (RECEPOĞLU, Prizren Çeşmeleri, 2003, s. 126)

Şekil 91. Altı Çeşme (Leutrim Shpejti 05.05.2021)

1.4.4. Aya Pantelemon Çeşmesi

Aya Pantelemon Çeşmesi ismini bir klise asil zadesi olan Pantelemon'dan almıştır. Suyunun şifalı olduğu inanılan tek musluklu çeşme; Papaz Çarşısının güneyinde, Kaleye doğru giden yokuş sokağın sağ tarafında bulunur. Hicri 1225 (1810) senesinde onarım edildiğini gösteren kitabesi vardır. Kurucusu ve kuruluş tarihi için bir veri bulunmamaktadır.

Şekil 92. Aya Pantelemon Çeşmesi (Leutrim Shpejti 29.05.2021)

1.4.5. Belediye Çeşmesi

Belediye Çeşmesi Eski Belediye binasının önünde bulunduğundan adını da burdan almaktadır. Kurucu ve kuruluş tarihi bilnmemektedir. Kesme taştan yapılmış olan çeşme; kullanılan malzeme, teknik ve şekil ile Binbaşı Çeşmesi, Sufi Sinan Paşa, Körağa ve Esma Hanım çeşmeleri ile birlikte aynı dönemde olduklarını düşünülmektedir.

Şekil 93. Belediye Çeşmesi (Leutrim Shpejtı 05.05.2021)

1.4.6. Binbaşı Çeşmesi

Binbaşı Çeşmenin kuruluş tarihi ve kurucusu bilinmesede, isminden de anlaşıldığı üzere bir Binbaşı tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Yapımında kesme taş, kurnası için oyma mermer kullanılmıştır. 1902 senesinde yapılan onarımda kitabesinin var olduğu ve 1970 senesine kadar yerinde durduğu bilinmektedir. Çeşme uzun süre çalışmadıktan sonra, 1985 senesinde çeşmeye komşu binayı satın alan Hasım Kasımlar tarafından onarımı yapıldıktan sonra tekrar su akımı tekrardan olmuştur.

Şekil 94. Binbaşı Çeşmesinin eski görüntüsü

Şekil 95. Binbaşi Çeşmesi son Görünümü (Leutrim Shpejti)

Prizren’de bulunan eski evler

Prizren şehri bir açık hava müzesi olarak içinde bulundurduğu camiler, kiliseler, hamamlar, çeşmeler, köprüler vb. tarihi eseler dışında; mimari açıdan yüksek önem arz eden konakları da barındırmaktadır.

Prizren konaklarının mimari özelliği zemin ve üst kattan olup; üst kattın zemire göre daha sokağa çıkık bir tarzda olmasıdır. Temelleri ise yerden yukarı doğru 1m olup; zemin katın tamamı taştan yapılmıştır. Üst kat ise kerpiç ve hatıldır. Ön cephesinin ikinci katında cumba yada çardak bulunur. Cumba sokak tarafında olup muşarabi denilen parmaklıklıdır. Zemin katta otruma odası, hayat, kiler ve yardımcı odalar bulunmaktadır. Üste katta ise divanhane, çardak veya cumba, konuk ve yatak odası bulunmaktadır. Odaların içinde musandıra, çömleklik, hamamcık, yüklük, dolap vardır. Mutfak ise çoğu zaman konaktan uzak ayrı bir binadadır. Helâ ise bahçenin bir diğer köşesindedir. Evin avlusuyla su arkı geçer ki bu su bahçenin temizliği, çiçeklerin sulaması ve ayrı bir kanalla ayrılan su ile helânın temizliği sağlanır. Helâya giden su artık olarak kanalizasyona gider, öteki su pisletilmeden komşuların bahçesinden geçer. Son olarak ise çatılar el işi Prizren kiremidi ile örtülüdür. (RİZA, 2013, s. 199)

Şekil 96. Prizren Gani Tada Konağı (Leutrim Shpejti 14.11.2021)

1.5.1. Arnavut Prizren Birliği Kompleksi (Kompleksi Monumental i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit)

Arnavut Prizren Birliği kompleksi, mekan açısından kentsel-mimari bir bütün olarak şehrin eski merkezinde yer alır ve özel kültürel-tarihi, sosyal ve çevresel değere sahiptir. Bu külliye, Gazi Mehmed Paşa Camii'nin inşası ile oluşturulmuş ve daha sonra Cemiyet binası, medrese, türbe, okuma odası ve konut binaları gibi diğer yapıların çevresine inşa edilmiştir. Konut binaları ağırlıklı olarak Prizren Birliği Müze Kompleksi'ni de içeren Gazi Mehmed Paşa Külliyesi'nin güneybatı kısmına kurulmuştur. Halk mimarisinin bu yapıları, özel ve ihtişamlı yapılar olarak kabul ederler. XIX Yüzyılın sonunda ve XX yüzyılın başında, konut binalarındaki restorasyon ve rekonstrüksiyonlar sırasında, binaların kendine özgü görünümünü oluşturan neoklasizm karışımı ile Avrupa Barokunun etkisi açıkça görülmektedir. XX Yüzyılın 50'lerinden sonra, şehrin "modernleşmesi" adına Akdere'nin nehrinin yönünü değiştirerek yolları genişleterek eski binaların toplu yıkımına başlanıldı. Şimdi bu külliyeden birkaç korunmuş konut binası kalmış ve medresenin bazı bölümleri yıkılmıştır. Yine 1968'de yolun yapımı nedeniyle nehir kenarındaki binalar yıkıldı, sadece Arnavutluk Prizren Birliği Rezidans binası birkaç metre batıya taşındı. 1976/78 yıllarında ise Gazi Mehmed Paşa Külliyesi'nin bazı binaları yıkılarak Prizren Cemiyeti Müzesi'nin 100. yıl dönümü anısına önemli müdahalelerde bulunulmuştur. 1999'daki son savaş sırasında, Arnavut Prizren Birliği Rezidans binası tamamen yanmıştır, Haziran 2000'de yeniden insa edilmiştir. Günümüzde Arnavut Prizren Birliği Müzesi üç bölümden oluşmaktadır: Prizren Birliği'nin tarihi ve siyasi şahsiyetlerinin yazılı belgelerinin, eski silahlarının ve resimlerinin sunulduğu Arnavut Prizren Birliği binasi'nın tarihi temalı sektör yer almaktadır. Zemin katında Arnavutların yaşadığı toprakların karakteristik kıyafetleriyle Etnografya Sektörü'nün bulunduğu medrese binası ve medresenin katında Arnavut Prizren Birliği'nin şahsiyetlerine adanmış tematik resimlerle Sanat Galerisi bulunmaktadır.

Şekil 97. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın dış görünüşü ve Gazi Mehmet Paşa Camii (Leutrim Shpejti 14.11.2021)

Şekil 98. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın dış görünüşü ve Prizren Kalesi (Leutrim Shpejti 14.11.2021)

Şekil 99. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın iç görünüşü (Leutrim Shpejti 14.11.2021)

Şekil 100. Arnavut Prizren Birliği Binası'nın iç görünüşü (Leutrim Shpejti 14.11.2021)

Sonuç

Balkanların kalbi Kosova, Kosova'nın gözbebeği Müze Şehri Prizren. Osmanlı ve Bizans Kültüründen kalma yapıları günümüze kadar taşıma ve korumayı becerebilen yegane şehirlerdendir. Özellikle Osmanlı eserlerin inşaası sonrasında Prizren şehrinin görüntüsü değişmiştir. Çalışmamda ele aldığım on dört cami, yerleşim yerleri özellikle şehrin merkezi yerlerine konumlanmıştır. İnşaalarında kulanılan malzemelerinden tutun mimarisine kadar hepsi özel ve amacına uygun yapılmıştır. Özellikle İslam dininin yayılmasına amaçlayan cami yapımları genellikle Pazar yerlerinde inşaa edilmiş yada cami etrafına çarşılar kurulmuştur.

Araştırma süresince on dört cami dışında ele aldığım beş kilise, altı tekke, iki hamam, bir kale, üç köprü ve altı çeşme'de de aynı özen ve önemi barındırmaktadır. Bahsi geçen yapıların plan ve kuruluş şekline baktığımızda Osmanlı tarzının yansıtılmış olduğunu, malzeme, işçilik ve süslemelerde ise yerel özellikler göstermektedir.

Kaynakça

(tarih yok). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202977 adresinden alındı

AHMETAJ, R. (2017). *Hyrje në Trashëgiminë Kulturore.* Prizren: QRTK- Prizren.

Akmaydalı, H. (1994). *Mihrablı ve Mimberli Namazgahlarımız.* Vakıflar Dergisi.

ARAPİ, N. (2012). *National identity expressed through religious heritage – case of Sinan Pasha Mosque, in Prizren, Kosovo.* Leuven, BELGİUM: Katholike Universiteit Belgium.

Arhiepiskop, D. I. (1935). *Životi Kraljeva i Arhiepiskopa Srpskih.* Beograd: SKZ BEOGRAD.

Ayverdi, D. E. (1981). *"Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri" Yugoslavya III. Cilt, 3.Kitap.* İstanbul: İSTANBUL FETİH CEMİYETİ YAYINLARI.

Boskovic, D. (1932). *Bogorodica Ljeviška, Starinar VII.* Beograd: Zograf.

Boue, A. (1869). *Die europische Turkei I.* Wien.

BUCKO, A. (2014). *TARİHSEL SÜREÇ BAĞLAMINDA YER-YERLEŞİM İLİŞKİSİ SÜREKLİLİĞİNİN PRİZREN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ - Yüksek lisans Tezi.* İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi .

Buxhovi, J. (2021). *Kosova Histori e Shkurter.* Prishtine: Faik Konica.

ÇEKO, B. (2017). *OSMANLI MİMARLIĞINDA MERKEZ- ÇEPER İLİŞKİLERİ; PRİZREN GAZİ MEHMED PAŞA HAMAMI ÖRNEĞİ - Doktora Tezi .* EDİRNE: TRAKYA ÜNİVERSİTESİ.

Demirkol, E. (2019). *KOSOVA'NIN PRİZREN ŞEHRİNDE YAŞAYAN TÜRKLERİN ETNİK VE DİNİ KİMLİK ALGISI VE AİDİYET BİLİNCİ Yüksek Lisans Tezi.* Bolu: BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ.

Elsie, R. (2000). *The Christian Saints of Albania,.* Mississippi: University of Mississippi.

Eubel, C. (1904). *Bullarium Franciscanum sive Romanorum pontificum constitutions, Typis Vaticanis.* Romae: Typis Sacrae Congregationis De Propaganda Fide.

Fermedzin, E. (1892). *Izprave god. 1579-1671 tičuče se Crne gore i stare Srbije, Starine JAZU XXV.* Zagreb.

FİSHEKQİU, M. (2017). *The Tombstones in the Complex of Sinani Tekke in Prizren.* Prizren: QRTK-Prizren .

Gjecaj, D. (1966). *Meshari i te Kremteve.* Roma.

GÜLERSOY, N. Z. (2008). *Plani i Konservimit dhe Zhvillimit të Zonës Historike të Prizrenit.* Prizren: İTÜ - İstanbul.

Hafız, D. N. (1976). *Yugoslavya'da Bektaşi Tekkeleri.* Ankara: Hacibektas Turizm Dernegi Yayinlari.

Haskuka, P. D. (1991). *-Ura, Çarshia, Xhamia dhe Lagjja Arasta.* Prizren: Serpo-Pegas.

Jastrebov, İ. (1875). *Podaci za istoriju crkve.* Beograd.

Karahoda, S. (2012). *Prizren Venue of Civilizations.* Prizren: Municipality of Prizren.

Kostic, P. (1928). *Crkveni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u XIX veku.* Beograd.

Kultures, M. e. (2018). *Lista e Trashegimise Kulturore per Mbrojtje te Perkohshme*. https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Lista_e_Trashegimise_Kulturore_per_Mbrojtje_te_Perkohshme_2018.pdf adresinden alındı

Malcom, N. (1998). *Kosovo, A Short History.* London: University Press.

Malcom, N. (1999). *Kosova Balkanlari Anlamak İçin.* İstanbul: Sabah Kitapları.

Mesesnel, F. (1937). *Stari Srpski Spomenici.* Skoplje: Makarije.

Ministria e Kultures. (2016). https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/LISTA_E_TRASHEGIMISE_KULTURORE_NEN_MBROJTJE_TE_PERKOSHME_2015.pdf adresinden alındı

Nenadoviç, S. (1963). *Bogorodica Ljeviska.* Beograd: Narodna Knjiga.

RECEPOĞLU, A. S. (2003). *Prizren Çeşmeleri.* Prizren: Prizren Graf.

RECEPOĞLU, A. S. (2009). *Prizren'de Türk Dönemi Kültür Mirası.* Prizren: Alloca-İmpex.

Regjistrimi i Trashegimise Kulturore. (2019). https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Regjistri_i_Trash%C3%ABgimis%C3%AB_Kulturore_-_Shqip.pdf adresinden alındı

RİZA, E. (2013). *Banesa Popullore e Prizrenit.* Tiranë: Akademia e Shkencave.

SHUKRİU, E. (2011). *THE "FLIGHT" OF SAINT PRENDA CHURCH IN PRIZREN (KOSOVA).* Prishtine: University of Prishtina.

Subotic, G. (2006). *ART MEDIEVAL DU KOSOVO.* Paris: DDB.

UNDP. (2019). *RESTORATION/REHABILITATION OF SAINT NIKOLA TUTIC CHURCH IN PRIZREN*. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/presscenter/articles/2019/11/07/saint-nicola-tutic-church--prizren.html adresinden alındı